

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Pojetí jazyka u raného a pozdního Wittgensteina

Bc. Karolína Šrajbrová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

Pojetí jazyka u raného a pozdního Wittgensteina

Bc. Karolína Šrajbrová

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

V této části bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Radkovi Schusterovi, Ph.D. za jeho trpělivost, cenné rady a odbornou pomoc při tvorbě této diplomové práce.

“Die Sprache ist ein Labyrinth von Wegen. Du kommst von einer Seite und kennst dich aus; du kommst von einer andern zur selben Stelle, und kennst dich nicht mehr aus.”¹

¹ WITTGENSTEIN, Ludwig, G. E. M. ANSCOMBE, P. M. S. HACKER a Joachim SCHULTE. *Philosophische Untersuchungen: Philosophical investigations*. Čtvrté vydání. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009, str. 88.

Obsah:

1. Úvod	1
2. Wittgensteinovo pojetí jazyka v raném období	3
2.1. Obrazová teorie	5
2.2. Logická analýza	17
2.3. Rozdíl mezi ukazováním a říkáním	22
3. Wittgensteinovo pojetí jazyka v přechodném období	29
4. Wittgensteinovo pojetí jazyka v pozdním období	34
4.1. Jazykové hry a formy života	36
4.2. Řízení se pravidlem	43
4.3. Argument proti soukromému jazyku	49
5. Komparace Wittgensteinova raného a pozdního pojetí jazyka	53
5. 1. Wittgensteinův přístup k jazyku	54
5. 2. Wittgensteinův přístup k významu	58
5. 3. Wittgensteinův přístup k řešení problémů filozofie	61
6. Závěr	63
7. Seznam použité literatury	67
8. Summary	71

1. Úvod

Cílem této diplomové práce je podat srovnání pojetí jazyka u raného a pozdního Ludwiga Wittgensteina. Samotnému srovnání předchází analýza těchto dvou Wittgensteinových filozofických etap. Primárními zdroji této analýzy konceptů jazyka jsou díla *Tractatus Logico-philosophicus*, *Filosofická zkoumání* a dále pak sekundární literatura. V práci je taktéž zahrnuto tzv. přechodné období, kterým Wittgenstein prochází mezi těmito dvěma filozofickými fázemi.

První hlavní kapitola této práce se zabývá pojetím jazyka raného Wittgensteina. Na zřetel se zde bere zejména charakteristika obrazové teorie, rozbor logické analýzy a vysvětlení rozdílu mezi ukazováním a říkáním. V tomto pořadí jsou taktéž tato témata rozdělena do dílčích podkapitol. Zmíněné teorie jsou nedílnou součástí Wittgensteinova *Traktátu*. Hlavním předmětem obrazové teorie je ukázání pravé podstaty vztahu mezi jazykem a světem, tudíž osvětlení, jakým způsobem jazyk zobrazuje svět. Logická analýza má pak za úkol odhalit logickou strukturu jazyka, a tím oddělit věty faktuálního jazyka od nepřesných vyjádření. Výsledkem toho vzniká rozdíl mezi tím, co se dá podle Wittgensteina smysluplně říci a tím, co se dá pouze ukázat.

Další hlavní kapitola pojednává o Wittgensteinově přechodném období. Důležité body této kapitoly tvoří změny ve Wittgensteinově pojetí významu slov a podstaty smyslu vět. Wittgenstein v tomto období postupně opouští *Traktátovský* logický kalkul a přechází k pojetí jazyka, které se později utváří v díle *Filosofická zkoumání*.

Třetí hlavní kapitola se týká Wittgensteinovy pozdní filozofie. Tato kapitola je také rozdělena na dílčí podkapitoly, jejichž cílem je analyzovat podstatná východiska *Filosofických zkoumání*. Mezi tato témata patří

jazykové hry, rodinné podobnosti, formy života, řízení se pravidlem a argument proti soukromému jazyku. Pro toto pojetí jazyka je typické, že se nesnaží striktně charakterizovat samotný jazyk, ale spíše vysvětluje, jak fungují pravidla a jak je běžný jazyk používán jeho mluvčími.

Poslední kapitola této diplomové práce je věnována samotnému srovnání zmíněných pojetí jazyka raného a pozdního Wittgensteina. Při srovnávání se zaměřím na téma jazyka, významu a řešení filozofických problémů.

Jak vyplývá z předcházejícího stručného výčtu obsahu kapitol, v této diplomové práci se pokusím odpovědět na otázky typu, jaké jsou charakteristické vlastnosti pojetí jazyka u raného a pozdního Wittgensteina. Zvláště pak se v poslední hlavní kapitole pokusím odpovědět na otázky, které se týkají toho, co spolu tyto Wittgensteinovy koncepty jazyka sdílejí a naopak na otázky, co je mezi těmito koncepty jazyka rozdílné. V neposlední řadě se pokusím vysvětlit, jakým způsobem Wittgensteinova pozdní východiska navazují na jeho rané myšlení.

2. Wittgensteinovo pojetí jazyka v raném období

Předmětem této kapitoly je koncept jazyka, který Wittgenstein zastává ve svém jediném publikovaném díle *Tractatus Logico-philosophicus*. *Traktát* představuje jedno z nejdůležitějších a stále diskutovaných děl, které lze zařadit do okruhu analytické filozofie. Toto dílo se také stává jedním z nejsložitějších textů napříč analytickou filozofií. Podle tradiční interpretace *Traktátu* je jedním z hlavních úkolů, které si zde Wittgenstein zadává, vyřešit problémy filozofie. Ovšem k danému problému raný Wittgenstein přistupuje z tzv. lingvistického hlediska. Neboť podle Wittgensteinova názoru se právě v jazyce nachází prostor pro vznik různých mylných interpretací, které je zapotřebí eliminovat. Wittgenstein v tomto období upozorňuje zejména na to, že všechny problémy ve filozofii vznikly nepochopením fungování našeho jazyka. Jak sám sděluje v předmluvě *Traktátu*: "... formulace těchto problémů stojí na neporozumění logice našeho jazyka."² Toto jeho tvrzení stojí na zásadním přesvědčení, že povaha filozofických problémů se nemůže začleňovat do oblasti tzv. faktuálního světa. Ve faktuálním světě se dají pravdivostní hodnoty tvrzení empiricky ověřit. Filozofické problémy se ovšem nemohou řešit stejným způsobem. Tudíž veškeré své snažení věnuje raný Wittgenstein obzvláště stanovení hranic tomu, co se dá smysluplně říci větou. Dále se snaží ukázat skrytou logickou strukturu jazyka, která byla podle něj doposud přehlížena. Na místě je též uvést, že myšlenka je podle raného Wittgensteina věta, která již disponuje smyslem. Předpokladem *Traktátové* teorie je to, že pokud se ukáže rozdíl mezi tím, co se dá smysluplně říci a na co se dá pouze ukázat, veškeré problémy filozofie zmizí.

² WITTMENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017.

Tyto problémy zmizí z toho důvodu, že se ukáže, že jsou špatně formulované.³

Wittgensteinova raná filozofie je ovlivněna dvěma hlavními zakladateli analytické filozofické tradice. Jedním z nich je Bertrand Russell, Wittgensteinův učitel a přítel. A druhým je Gottlob Frege, kterého Wittgenstein nejen ve svém mládí obdivoval. Vědecké přínosy obou těchto filozofů pro rozvoj moderní logiky daly Wittgensteinovi podnět k napsání *Traktátu*. Ať už se jedná o Russellovu teorii definitivních deskripcí, či Fregovo rozlišení mezi smyslem a významem. Jejich podíl na inspiraci Wittgensteina při psaní *Traktátu* je značný. Wittgenstein taktéž, jako Frege, rozlišuje mezi významem a smyslem. Avšak význam jména je ve Wittgensteinově rané teorii spojen pouze s předmětem, který jméno zastupuje ve větě. Smysl je pak to, čím disponuje pouze věta, která může nabýt pravdivostní hodnoty.⁴

Samotný *Traktát* je rozdělen do sedmi hlavních tezí, které se až na poslední z nich dále větví:

1. *Svět je vše, co je zkrátka tak.*
2. *To, co je zkrátka tak, fakt, je existence stavů věcí.*
3. *Logický obraz faktu je myšlenka.*
4. *Myšlenka je smysluplná věta.*
5. *Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět.*
(*Elementární věta je pravdivostní funkcí sebe samé.*)
6. *Obecná pravdivostní funkce je: $[-p, \xi, N(-\xi)]$ Toto je obecná forma věty*
7. *O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.*⁵

³ GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001, str. 17-19.

⁴ ANSCOMBE, G. E. M. *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. Druhé vydání, New York: Harper & Row, 1963, str. 14-17.

⁵ WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus*.

Jak je zde vidět ze struktury *Traktátu*, ústředním námětem této knihy je vztah mezi jazykem a světem. Vztah mezi jazykem a světem následně pokračuje v rozpracování samotné podstaty věty.⁶ Wittgenstein své dílo otevírá několika výroky o povaze světa. Dále pak pokračuje výroky o tzv. obrazové teorii a zabývá se též povahou logiky. *Traktát* také obsahuje důležitou tzv. mystickou část, o které Wittgenstein říká, že o ní smysluplně mluvit nelze a to z toho důvodu, že tato mystická část nespadá do faktuálního světa. Tato mystická část se jakoby ukazuje. Nicméně dílo *Tractatus* se nestává složitým kvůli tématům, která jsou v něm probírána. *Traktát* se stává složitým spíše stylem, kterým je napsán. Podle některých interpretací taktéž záleží na způsobu, jakým je *Traktát* čten.⁷ Faktickým problémem se zvláště stává Wittgensteinova nelibost v následném vysvětlování problematiky a v uvádění argumentů na podporu svých stanovisek.⁸

2.1. Obrazová teorie

Tato podkapitola se zabývá jedním z hlavních argumentů *Traktátu*, tzv. obrazovou teorií, která přináší inovativní pohled na to, jak spolu koreluje náš jazyk a svět kolem nás. Obrazová teorie je pro vysvětlení Wittgensteinova konceptu jazyka zásadní, neboť se pomocí ní snaží raný Wittgenstein ukázat, že dosavadní pokusy o analýzu jazyka byly mylné. Vzhledem k tomu, že tyto pokusy nedbaly na rozlišení druhů vět, které lze empiricky ověřit a které ne. Zároveň jazyk podle raného Wittgensteina obsahuje logickou strukturu, která není na první pohled příliš zřejmá.

⁶ ANSCOMBE, *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. str. 19.

⁷ Jedná se o rozdíl v pochopení některých myšlenek *Traktátu*. Tento rozdíl vychází ze dvou různých způsobů čtení: "Tree-reading" a "Sequential reading". Přičemž při klasickém čtení se *Traktát* čte běžně jako jiné knihy (od shora dolů) a při "tree-reading" se čtou nejprve teze, které jsou na stejné úrovni. Toto rozdělení představil Luciano Bazzocchi.

Viz. <http://www.bazzocchi.net/wittgenstein/tractatus/eng/index.htm>.

⁸ CHILD, William. *Wittgenstein*. New York: Routledge, 2011, str. 23.

Wittgenstein se v *Traktátu* snaží dokázat, že pod povrchem jazyka se skrývá logická syntax, kterou je třeba odhalit pomocí logické analýzy.⁹

Předpokladem pro obrazovou teorii jsou následující hypotézy. Jazyk i svět jsou podle raného Wittgensteina dva různé systémy, které jsou logicky strukturované. A právě tyto jejich struktury jsou to, co mezi sebou jazyk i svět sdílí. Smysluplnost našeho jazyka se neodvíjí pouze od sémantických a gramatických pravidel a slovní zásoby. Ale je též potřeba, aby smysluplný jazyk nějakým způsobem pravdivě zobrazoval skutečnosti ve světě. Tudíž, podle obrazové teorie by měla každá jednotlivá struktura jazyka reprezentovat určitou strukturu světa. Mezi těmito strukturami existuje logická sounáležitost, pomocí které je jazyk schopen zrcadlit svět. Obrazová teorie má zároveň osvětlit pravou podstatu věty a taktéž má odpovědět na otázky typu, kde je v jazyce místo pro význam a jakým způsobem lze pomocí jazyka referovat ke světu. Dále pak je úkolem obrazové teorie určit to, co stojí za pravdivostními hodnotami vět. Prostřednictvím Wittgensteinovy obrazové teorie se také objasňují věty, které jsou pravdivé, ale zároveň postrádají smysl.¹⁰

Před samotným představením obrazové teorie je nejprve nutné vysvětlit Wittgensteinův koncept struktury a povahy světa. Tento koncept se svým pojetím liší od těch dosavadních. Neboť raný Wittgenstein svět chápe jako souhrn faktů a nikoliv jako souhrn jednotlivin.¹¹ Jelikož je jedním z hlavních úkolů smysluplného jazyka zachytit svět tak, jak se nám jeví. Za tímto účelem jsou z *Traktátu* vybrány následující teze:

⁹ GLOCK, Hans-Johann. *A Wittgenstein dictionary*. Cambridge, Mass., USA: Blackwell Reference, 1996, str. 223.

¹⁰ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 24-28.

¹¹ SCHULTE, Joachim. *Wittgenstein: an introduction*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1992, str. 47.

1 Svět je vše, co je zkrátka tak.

1.1 Svět je souhrnem faktů, nikoli jednotlivin.

1.13 Fakty v logickém prostoru jsou svět.

1.2 Svět se rozrůžňuje do faktů.

2 To, co je zkrátka tak, fakt, je existence stavů věcí

2.01 Stav věcí je propojení předmětů (věcí, jednotlivin).

2.012 V logice není nic nahodilé: Pokud se jednotlivina v nějakém stavu věcí vyskytovat může, pak musí být možnost toho stavu věcí už v oné jednotlivině prejudikována.

2.02 Předmět je jednoduchý.

2.021 Předměty tvoří substanci světa. Proto nemohou být složené.

2.0272 Konfigurace předmětů tvoří stav věcí.

2.031 Ve stavu věcí se k sobě předměty navzájem mají určitým způsobem.

2.034 Struktura faktu sestává ze struktur stavů věcí.

2.04 Souhrn existujících stavů věcí je svět.

2.061 Stav věcí jsou vzájemně nezávislé.

2.063 Skutečnost v souhrnu je svět.¹²

Všechny tyto teze jsou zásadní pro utvoření si představy o složení světa podle raného Wittgensteina. Jak již bylo nastíněno výše, jedním z nejdůležitějších předpokladů tohoto konceptu struktury světa je to, že Wittgenstein na svět nenahlíží jakožto na souhrn jednotlivin. Jeho záměrem není zkoumat objekty ve světě jako takové, například židle, stromy, domy atd, neboť ty nejsou pro jeho teorii z tohoto pohledu samy o sobě podstatné. Tím důležitým předpokladem je to, že na svět hledí jako na souhrn faktů. Fakta totiž nejsou jednotliviny a dají se při následném zkoumání rozdělit na dílčí části.¹³ Toto stanovisko je zcela zásadní pro nadcházející vysvětlování obrazové teorie.

¹² WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*.

¹³ SCHULTE, *Wittgenstein: an introduction*, str. 47.

Fakta chápe raný Wittgenstein jako možné kombinace tzv. stavů věcí. Stavů věcí jsou oproti tomu tvořeny z toho, jak se k sobě předměty mají ve světě. Významná vlastnost stavů věcí je navíc i ta, že jsou na sobě vzájemně nezávislé. A to v tom smyslu, že není možné, aby se dal z jednoho stavu věcí odvodit stav věcí jiný. Také nemůže jeden stav věcí vyloučit jiný stav věcí. Podle Wittgensteina nelze ani z nějakého přítomného stavu věcí odvodit stav věcí budoucí.¹⁴ Wittgenstein tuto teorii faktů staví na myšlence, že každý jednotlivý předmět ve světě neexistuje sám o sobě, ale vždy pouze v určité možné relaci k jinému předmětu. Můžeme si představit jakoukoliv věc, například loď, ale je třeba si uvědomit, že naše představa se bude vždy uskutečňovat v nějakém prostorovém rozměru a v určité relaci k jinému předmětu. Naše mysl si nedokáže představit předmět ležící zcela mimo prostor. Stejně tak nelze ve světě nalézt předmět bez relace k jinému předmětu. Předměty jsou pro Wittgensteina jednoduché v tom smyslu, že se samy od sebe nemění, ale mění se pouze jejich uspořádání ve stavech věcí. Mění se tedy relace mezi nimi.¹⁵ Zároveň teze 2.012 sděluje, že pokud má být nějaký předmět v určitém stavu věcí, tato možnost je již obsažena v předmětu samém. To je dáno tím, že předměty obsahují všechny své vlastnosti.¹⁶

Wittgensteinův koncept struktury světa lze následovně shrnout: Svět je stvořen ze souboru faktů. Fakta se skládají z možných stavů věcí a stavy věcí se skládají z předmětů. Tyto předměty jsou jednoduché a to v tom smyslu, že jsou dále nedělitelné. Aby bylo možné podle obrazové teorie v jazyce zrcadlit svět, musí jazyk se světem sdílet stejnou logickou strukturu. Předpokladem této teorie je, že každý znak ve struktuře jazyka odpovídá určité části struktury ve světě.¹⁷ Nyní je na místě začít s rozbořením obrazové

¹⁴ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*, 5.1361.

¹⁵ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 42.

¹⁶ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*.

¹⁷ CHILD, *Wittgenstein*, str. 24.

teorie a se strukturami jazyka. Pro začátek je nezbytné uvést několik relevantních tezí z *Traktátu*:

2.1 Děláme si obrazy faktů.

2.12 Obraz je modelem skutečnosti.

2.151 Forma zobrazování je možnost, že se k sobě věci mají tak jako prvky toho obrazu.

2.17 To, co musí mít obraz společné se skutečností, aby ji mohl nějak - pravdivě nebo nepravdivě- zobrazit, je jeho forma zobrazování.

2.18 To, co musí mít každý obraz jakékoli formy společné se skutečností, aby ji vůbec mohl- pravdivě či nepravdivě- zobrazovat, je logická forma, to jest, forma skutečnosti.

2.181 Je-li forma zobrazování logickou formou, pak se obraz nazývá obrazem logickým.

2.19 Logický obraz může zobrazovat svět.

2.2 Obraz má se zobrazeným společnou logickou formu zobrazování.

2.21 Obraz se se skutečností shoduje, nebo neshoduje; je správný, nebo nesprávný, pravdivý, nebo nepravdivý.

2.221 To, co obraz znázorňuje, je jeho smysl.

2.223 Abychom rozpoznali, zda je obraz pravdivý, nebo nepravdivý, musíme jej se skutečností porovnat.

3 Logický obraz faktu je myšlenka.

3.01 Souhrn pravdivých myšlenek je obraz světa.

3.1 Ve větě se myšlenka vyjadřuje smysly vnímatelným způsobem.

3.2 Ve světě lze myšlenku vyjádřit tak, že předmětům myšlenky odpovídají prvky větného znaku.

3.202 Jednoduchým znakům uplatněným ve větě se říká jména.

3.22 Jméno zastupuje ve větě předmět.

3.25 Je jedna a jen jedna úplná analýza věty.

3.26 Jméno nelze dále rozčlenit definicí: je praznakem.

3.3 Jen věta má smysl; jen v souvislosti věty má jméno význam.

4 Myšlenka je smysluplná věta.

4.001 Souhrn vět je jazyk.

4.1 Věta znázorňuje existenci a neexistenci stavů věcí.

4.2 Smyslem věty je shoda a neshoda s možnostmi existence a neexistence stavů věcí.

4.21 Nejjednodušší věta, elementární věta, tvrdí existenci stavu věcí.

4.22 Elementární věta sestává ze jmen. Je propojením, zřetězením, jmen.

4.26 Uvedení všech pravdivých elementárních vět popisuje svět v úplnosti.

Svět je v úplnosti popsán uvedením všech elementárních vět plus uvedením, které z nich jsou pravdivé a které nepravdivé.

4.27 Co se týče existence a neexistence n stavů věcí, je zde $K_n = \sum_{v=0}^n \binom{n}{v}$ možností. Všechny kombinace stavů věcí mohou existovat a ostatní neexistovat.

5.134 Z jedné elementární věty nelze vyvozovat jinou elementární větu.

5.135 Z existence žádné situace nelze usuzovat na existenci situace jiné, od ní zcela odlišné.¹⁸

V této chvíli je optimální nejprve vysvětlit Wittgensteinův postoj ke strukturám jazyka a zároveň objasnit spojitost mezi jazykem a světem. Za nezákladnější jednotky jazyka považuje Wittgenstein jména. Jména jsou, stejně tak jako předměty ve struktuře světa, dále nedělitelná. Jména ovšem neodpovídají podle raného Wittgensteina běžným slovům, jako například slovo "list". Protože toto slovo by se dalo pochopit více způsoby. Například jako list papíru nebo jako list na stromě, jsou dvě odlišné věci zastoupeny pouze jediným slovem. Naopak, pokud Wittgenstein mluví o jménech v souvislosti s obrazovou teorií, má na mysli jména, která lze charakterizovat jako primitivní znaky, které nemohou být dále nijak definovány.¹⁹ Jména se

¹⁸ WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus*.

¹⁹ SCHULTE, *Wittgenstein: An Introduction*, str. 50.

řetězí do elementárních vět. Děje se to stejným způsobem, jakým se předměty skládají do stavů věcí. Tyto elementární věty jsou na sobě vzájemně nezávislé a to shodně jako je tomu u stavů věcí. Elementární věty se poté skládají do vět.²⁰

Nyní si lze všimnout podobností mezi strukturami světa a strukturami jazyka. Podle obrazové teorie jména zastupují předměty, elementární věty zastupují možné stavy věcí a pravdivé věty zastupují fakta ve světě.²¹ Tímto způsobem se koncept obrazové teorie zdá být velmi jednoduchý, ale ve skutečnosti je poměrně složitější, neboť je potřeba detailně objasnit souvislosti mezi jednotlivými termíny.

S vyložením pojmů a jejich vzájemnou relací se nabízí začít od nejzákladnějších složek celé teorie. A to od předmětů a jmen, která k předmětům referují. Aby byla Wittgensteinova obrazová teorie schopná fungovat, je potřeba, aby disponovala primárními a dále nedělitelnými jednotkami jazyka, které označují dále nedělitelné předměty ve světě. Jedná se o základní propojení mezi jazykem a světem. Podle kterého například slovo "kámen" zastupuje ve světě předmět kámen, ale to neznámá, že toto samotné slovo je již nějakým obrazem. Tudíž Wittgenstein chápe jména jako základní stavební jednotky elementárních vět a předměty jako základní stavební jednotky stavů věcí. Pro jména je zásadní nejen to, že zastupují předměty a jsou dále nedělitelná, ale také to, že mimo věty sama o sobě nic neznámají. Jména se nedají analyzovat jako věty. Jejich význam je dán pouze v rámci věty a výlučně tím, že ve větě daný předmět zastupují. Ale ve výsledku o předmětech samotných, které označují, nic nevyprávějí.²² Vzájemný vztah mezi jmény a předměty není založen na sémantických pravidlech, ale spíše na souboru mentálních aktů významu. Jedná se o

²⁰ O větách se někdy ve Wittgensteinově terminologii mluví též jako o molekulárních větách.

²¹ MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005, str. 39-40.

²² GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 255.

vnitřní projekci významu.²³ Tato metoda projekce není ničím jiným než tím, že si představíme slova ve větě stejným způsobem, jakému odpovídají předměty v možných situacích ve světě.²⁴

Jak již bylo zmíněno, elementární věty podle Wittgensteinovy obrazové teorie zastupují ve světě možné stavy věcí a stejně tak, jako jsou stavy věcí na sobě nezávislé, aby mohly elementární věty reprezentovat tyto možné stavy věcí, musejí být taktéž na sobě logicky nezávislé. Elementární věty zobrazují možné stavy věcí pomocí jmen, jejichž kombinace musí přesně odpovídat kombinacím předmětů v možných stavech věcí. Kombinace jmen v elementárních větách má tedy striktně zobrazovat kombinaci předmětů ve stavech věcí. Smysl elementárních vět je určen významem jmen, která obsahují. Významy jmen jsou předměty, které zastupují. Ale jméno má význam, pouze pokud se vyskytuje v elementární větě. Elementární věty jsou pro obrazovou teorii zásadní a to z toho důvodu, že zaručují konečnou analýzu věty bez toho, aby samotný smysl věty záležel na empirických faktech. Tedy pravdivostní hodnota věty záleží na pravdivostních hodnotách vět elementárních, ze kterých je složena. Logická nezávislost elementárních vět znamená, že v žádném případě nesmí dojít k tomu, aby se elementární věty navzájem vylučovaly nebo aby jedna elementární věta vycházela z druhé. Pravdivostní funkce elementárních vět se odvíjejí od možných stavů věcí, které zobrazují. Pokud stav věcí ve světě existuje, elementární věta je pravdivá. Avšak aby nedošlo ke kontradikci v tvrzení, že jsou na sobě elementární věty logicky nezávislé, nepravdivá elementární věta není negací pravdivé, ale pouze zobrazuje neexistující stav věcí.²⁵

²³ BAKER, Gordon P. a P. M. S. HACKER. *Wittgenstein-- rules, grammar, and necessity: essays and exegesis of 185-242*. Druhé, opravené vydání. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell, 2010, str. 41-42.

²⁴ MCGUINNESS, Brian. *Approaches to Wittgenstein: collected papers*. New York: Routledge, 2002, str. 91.

²⁵ GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 102-103.

Nyní je na čase se posunout k samotnému konceptu věty a myšlenky. Myšlenka je podle tezí v *Traktátu* logický obraz faktu, který nebyl vyřčen. Věta je naopak podle raného Wittgensteina myšlenka, která už je nějakým způsobem zhmotněna. Věty by měly podle *Traktátu* zobrazovat fakta ve světě. Jak již bylo zmíněno, jsou složeny z řetězcích se elementárních vět, které jsou sdruženy pomocí logických spojek. Wittgenstein také v rámci obrazové teorie rozlišuje mezi znakem a symbolem. Větný znak je vším, co se dá považovat za fyzické reprezentování myšlenky, ať už jde o artikulaci, či zápis na papíře. Symbol lze definovat jako to, co slova označují. Někdy se v jazyce může stát, že jeden znak zastupuje dva různé symboly. Například u tvrzení "Green is green". Jeden znak označuje dva rozdílné symboly. Toto uvedené tvrzení nemusí nutně znamenat, že zelená je zelená. Ale také to, že v rámci slangu a v souvislosti s určitým kontextem věta "Green is green" může například znamenat, že pan Green je žárlivý. Problém, který zde na první pohled nastává, je způsoben tím, že sice logická struktura našeho jazyka existuje, ale je skryta. Při následné logické analýze věty si je třeba uvědomit, že i když tato slova vypadají stejně, mohou nabývat různých významů. Pro raného Wittgensteina je důležité vidět větu jako zřetězení jmen, nebo přímo předmětů. A to z toho důvodu, že věta pak lépe manifestuje, že je obrazem světa. Pokud se stane, že věta nereprezentuje fakta, stává z ní věta beze smyslu. Toto platí i pro věty logiky a matematiky. Podle raného Wittgensteina se logika zabývá pouze vnitřními vztahy mezi větami, a tím pádem nezobrazuje realitu. Logické operátory pak ve světě nic nereprezentují. Pouze nám ukazují, co musí nastat, aby byla věta pravdivá. Věty logiky jsou beze smyslu, protože se ve světě k ničemu nevztahují. Wittgenstein považuje všechny věty logiky za tautologie. Tautologie, pravdivé věty za všech okolností, nám o světě nikdy nic neříkají. Pokud věta dovoluje všechny možné situace, pak není obrazem reality. Například věta "prší nebo neprší" je klasickou ukázkou toho, jak fungují tautologie. Tato

věta dovoluje obě možnosti (ne najednou, to by byla kontradikce) toho, jak může realita vypadat. Tedy, pokud někomu položíme otázku ohledně toho, jaké je počasí, a dotyčný nám odpoví “prší nebo neprší”, tato odpověď nám nedá žádnou představu o tom, jaké počasí fakticky je. Stejně tak, jako jsou tautologie beze smyslu, jsou pro raného Wittgensteina beze smyslu i kontradikce. Neboť kontradikce naopak nedovolují žádnou možnost. Obraz a zobrazené spolu musejí sdílet společnou logickou obrazovou formu. A to z toho důvodu, aby bylo možné něco zobrazit. Ovšem obraz tuto svou formu zobrazit nemůže, pouze ji ukazuje. Obrazovou formu ukazuje logika, ale jelikož jsou věty logiky beze smyslu, Wittgenstein ji označil jako *transcendentální*. Tudíž spolu s náboženstvím, estetikou a etikou spadá do oblasti toho, co se dá pouze ukázat.²⁶

Aby obrazová teorie mohla odpovědět na otázky o povaze věty, musí disponovat striktní metodou projekce. Vzájemný vztah mezi obrazem a tím, co obraz znázorňuje, záleží na tom, jestli jména obsažena v elementárních větách přesně odpovídají předmětům ve stavech věcí, taktéž v řádném pořadí. V obrazu je tedy obsažena metoda projekce a logická struktura, kterou musí sdílet se světem.²⁷

Jak již bylo uvedeno výše, jména nedisponují smyslem, neboť podle raného Wittgensteina nemají pravdivostní hodnoty. Naopak věty smyslem disponovat mohou. A podle Wittgensteinovy obrazové teorie, pokud má něco smysl, nemůže s tím být zacházeno stejně jako se jmény. Složené věty, tzv. molekulární, nepřinášejí nic nového, neboť obsahují to samé, co jejich části. Tím pádem logické konstanty, které věty spojují, nemají na věty samotné žádný vliv, protože se nevztahují ke světu. Tzv. *Grundgedanke*²⁸ *Traktátu* je, že logické konstanty nemají žádnou hodnotu a nevypovídají nic

²⁶ MONK, *How to read Wittgenstein*, str. 47-50.

²⁷ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 247 a 213.

²⁸ Neboli základní myšlenka *Traktátu*.

o světě. Věta je podle Wittgensteina v podstatě logicky artikulovaný symbol v systému reprezentace, neboť může, pokud je pravdivá, zobrazovat fakta ve světě. Tím, že zobrazuje svět, lze vidět její smysl, neboť věty jsou bipolární, tzn. že mohou být buď pravdivé, nebo nepravdivé. Smyslem věty je to, zdali její části odpovídají, nebo neodpovídají stavům věcí ve světě. Elementární věta je nejjednodušší obrazový symbol, protože neobsahuje žádné logické konstanty. Je to věta, která obsahuje pouze jednoduché znaky, jména. Elementární věty se ověřují pomocí porovnání s realitou. Tudíž elementární větu nemůže potvrdit ani vyvrátit jiná elementární věta. Pro jméno se stává přirozeným to, že ve větě nevykazuje svůj význam přímo. Význam jména, jakožto jednoduchého znaku, je fixován rolí v systému prezentace, kdy jméno zastupuje jednoduchý předmět ve vztahu se světem v rámci věty. Smysl vět je tedy determinován kombinací jmen, jejichž význam je předurčen podle rolí ve světě.²⁹

Wittgenstein se snaží ukázat, že pokud je nějaký stav věcí zastoupen elementární větou a pokud zároveň víme, které elementární věty jsou pravdivé, pak také víme, co všechno existuje ve faktuálním světě. Věta je výrazem shody a neshody s pravdivostními možnostmi elementárních vět. Pravdivostní podmínky elementárních vět mohou být ukázány v tabulce pravdivostních hodnot. Obecné schéma pravdivostních možností elementárních vět je $L_n = 2^{(2^n)}$. Podle Wittgensteina jsou zde čtyři možnosti, kdy může být elementární věta pravdivá a kdy nepravdivá a ty jsou: $(p \vee \neg p)$; p ; $\neg p$; $(p \wedge \neg p)$. Kde první možnost znázorňuje tautologii a poslední kontradikci. Tautologie a kontradikce jsou podle Wittgensteina složeny stejně jako ostatní věty, ale postrádají smysl, jejich symboly nezobrazují žádný fakt. Tudíž, pokud známe všechny elementární věty a jazyk, ve kterém mohou být stavy věci zobrazeny, můžeme tak zobrazit

²⁹ MCGINN, Marie. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's early philosophy of logic and language*. New York: Oxford University Press, 2009, str. 192-195.

logické formy všech vět. Pomocí těchto kroků je Wittgenstein schopen sestavit obecnou formu věty $[-p, \xi, N(-\xi)]$. Tato obecná forma je variabilní a to v tom smyslu, že každý symbol proměnné je věta a každá věta je hodnotou proměnné. Proměnná ujasňuje fakt, že podstata věty je dána s podstatou elementárních vět.³⁰ Vnitřní proměnné této formule se řídí formálními pravidly, které stanovují vnitřní vztahy mezi nimi.³¹

Jádrem věty je podstata logického zobrazení. Pokud máme všechny elementární věty, pak jsme schopni sestavit všechny molekulární věty jako jejich pravdivostní funkce. Všechny věty jsou konstruovány z elementárních vět pomocí pravidla, které určuje jejich pravdivostní hodnoty v relaci na pravdivostní možnosti elementárních vět. Samo pravidlo nereprezentuje nic. Tudíž prostřednictvím něj nedochází k reprezentaci světa. Pravidlo necharakterizuje smysl věty, ale spíše používá smysl elementárních vět ke konstrukci vět složených z nich. Z toho vyplývá, že pokud jsou všechny věty složené prostřednictvím těchto pravidel, je možné sestavit danou obecnou formu věty. Toto je to, co mají všechny věty společné, neboť to upevňuje jejich hranice. Každá elementární věta patří do systému reprezentace, který stojí v projekci světa. Žádná elementární věta nemůže ležet mimo logický prostor. Pokud je dán nějaký systém reprezentace, pak všechny nedefinované složky elementárních vět jsou dány, a tím pádem jsou také dány všechny elementární věty. Když jsou známé všechny elementární věty, tak jsou také známy všechny věty jazyka. A to je z toho důvodu, že všechny věty, včetně tautologií a kontradikcí, jsou složené z elementárních vět. Je taktéž důležité vidět, že věta se v jiné větě objevuje jinak, než slova ve

³⁰ MCGINN, Marie. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's early philosophy of logic and language*, str. 195-200.

³¹ GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 141.

větech, jelikož jsou věty buď elementární, nebo jsou pravdivostní funkcí elementárních vět. Věty logiky a logické konstanty nic nezobrazují.³²

Pro shrnutí Wittgensteinovy obrazové teorie je třeba zdůraznit několik hlavních myšlenek. Podstatnými body obrazové teorie je ukázat, jakým způsobem náš jazyk zrcadlí svět a také ukázat pravou povahu věty. Pro tyto potřeby Wittgenstein představuje koncept struktury světa a jazyka. Aby byla věta logickým obrazem, musí se zobrazovaným sdílet stejnou logickou strukturu a formu. Tudíž musí každá instance jazyka odpovídat instanci světa přesně tak, jak se věci ve skutečnosti mají. Svět se podle obrazové teorie rozrůžňuje do faktů. Tato fakta jsou zobrazena větami. Fakta se skládají ze stavů věcí, které zastupují elementární věty. Stavů věcí jsou složeny z jednoduchých předmětů a předměty jsou v jazyce označovány pomocí jednoduchých jmen. Jména jsou jediná, která se přímo spojují se světem. Jména a předměty musejí být jednoduché a tudíž dále nedělitelné. Jména mají význam pouze v rámci věty. Elementární věty se řetězí do vět pomocí logických spojek a jejich pravdivostní hodnoty jsou navzájem nezávislé. Logické spojky pouze řetězí elementární věty. Ve světě nezastupují žádný reálný předmět. Každá věta má jednu konečnou analýzu.³³

2.2. Logická analýza

Tato kapitola se zabývá Wittgensteinovým pojetím logické analýzy, které souvisí s výše probíranou obrazovou teorií. Právě logická analýza vět podtrhává Wittgensteinovu teorii o pravé povaze věty. Jelikož slovní zásoba běžného jazyka neobsahuje pouze termíny, které by nebyly vágní, je třeba odhalit exaktní jazyk. Z obyčejné věty nelze na první pohled vidět obraz

³² MCGINN, Marie. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's early philosophy of logic and language*, str. 199-209.

³³ CHILD, *Wittgenstein*, str. 45.

světa tak, jak jej Wittgenstein popisuje v *Traktátu*. A proto je třeba věty rozebrat na jednodušší komponenty, aby se tento skrytý obraz odhalil.³⁴

Několik následujících tezí, které jsou vybrány z *Traktátu*, nastiňují Wittgensteinův koncept logické analýzy. Rovněž objasňují jeho pohled na povahu odvozování a podstatu logických konstant.

4.0312 Možnost věty stojí na principu zastupování předmětů znaky. Mou základní myšlenkou je to, že "logické konstanty" nezastupují. To, že logika faktů se zastoupit nedá.

4.121 Logickou formu nemůže věta znázorňovat, ta se vní zrcadlí. Co se v jazyce zrcadlí, to jazyk znázornit nemůže. Co se v jazyce vyjadřuje, to jí my vyjádřit nemůžeme. Logickou formu skutečnosti věta ukazuje. Vykazuje ji.

4.4 Věta je výraz shody a neshody s pravdivostními možnostmi elementárních vět.

5 Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět.

5.01 Elementární věty jsou pravdivostní argumenty věty.

5.122 Vyplývá-li p z q , pak je smysl " p " obsažen ve smyslu " q ".

5.124 Věta tvrdí každou větu, jež z ní vyplývá.

6 Obecná pravdivostní funkce je: $[-p, -\xi, N(-\xi)]$ Toto je obecná forma věty.

6.124 Logické věty popisují lešení světa, nebo spíše je znázorňují. O ničem "nepojednávají". Předpokládají, že jména mají význam a elementární věty smysl: a to je jejich spojení se světem. Je jasné, že to, že jistá spojení symbolů- jež mají z podstaty jeden určitý charakter- jsou tautologiemi, musí naznačovat cosi, co se týká světa. Zde se nachází to, co je rozhodující. Říkáváme, že něco na symbolech, jež používáme, je libovolné, a něco ne. V logice se vyjadřuje jen to druhé: Pak ovšem v logice nevyjadřujeme my pomocí znaků to, co chceme, nýbrž se v logice vyslovuje sama povaha ze své povahy nutných znaků: Když máme syntax nějakého znakového jazyka, jsou

³⁴ SCHULTE, *Wittgenstein: an introduction*, str. 53-54.

tím rovnou dány všechny věty logiky.

6.13 Logika není nauka, nýbrž zrcadlový obraz světa. Logika je transcendentální.³⁵

Raný Wittgenstein používá logickou analýzu k tomu, aby odkryl logickou syntax. Tato logická syntax je podle něj nedílnou součástí každého jazyka. Bez ní by jazyk stěží dával smysl. Neboť zaručuje určitou sounáležitost užití slov. Tato pravidla jsou na první pohled v běžném jazyce skryta. Jedná se o systém pravidel, která určují použití jednoduchých jmen.³⁶ Jednoduchá jména jsou primitivní znaky, které se nedají dále definovat, neboli rozložit.³⁷ Každý jazykový systém, který je schopen zobrazovat svět, musí disponovat logickou syntaxí. Podle Wittgensteinovy teorie význam a smysl předchází pravdivostní podmínky vět. Pravidla logické syntax jsou spíše něco jako pravidla znaků, neboť určují, jestli kombinace znaků dává smysl, či ne. Jelikož se jedná o pravidla užití znaků, nemohou být vyvráceny empirickou zkušeností.³⁸

Odkrytí logické syntaxe tedy tkví u raného Wittgensteina v logickém atomismu. Ten spočívá v tom, že se dají běžné věty podle tohoto principu rozložit na jednodušší. Molekulární věty se tudíž dají analyzovat na věty elementární.³⁹ Elementární věty neobsahují žádné logické konstanty, neboť jsou složeny pouze z jednoduchých jmen.⁴⁰ Jednoduchá jména podle raného Wittgensteina postrádají vnitřní strukturu, jakou disponují samotné elementární či molekulární věty. Z tohoto důvodu se elementární věty nemohou navzájem vylučovat. Tudíž lze věty analyzovat přes věty

³⁵ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*.

³⁶ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 223.

³⁷ SCHULTE, *Wittgenstein: an introduction*, str. 50.

³⁸ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 224-225.

³⁹ PEARS, David. *The false prison: a study of the development of Wittgenstein's philosophy: Volume One*. New York: Oxford University Press, 1988, str. 65.

⁴⁰ SCHULTE, *Wittgenstein: an introduction*, str. 49.

elementární, až na nejzákladnější znaky.⁴¹ Tezí číslo pět Wittgenstein sděluje, že pravdivostní hodnota celé věty je předurčena pravdivostními hodnotami elementárních vět, ze kterých je věta složena.⁴²

Wittgensteinova základní myšlenka logické analýzy spočívá v tom, že logické konstanty v žádném případě nefungují stejně, jako jednoduchá jména. Neboť jména ve světě zastupují podle obrazové teorie jednoduché předměty. Ale jelikož se ve světě nevyskytují žádné jednoduché logické předměty, ke kterým by se mohly logické konstanty vztahovat, tak nemohou mít ony konstanty význam. Z tohoto předpokladu plyne tzv. "Grundgedanke" *Traktátu*. Jde o to, že logické konstanty nic ve faktuelním světě nezastupují a tím nedisponují stejným významem jako jednoduchá jména. K tomuto závěru Wittgenstein také dochází tím, že každou logickou spojku lze podle patřičných zákonů nadefinovat za pomoci jiných spojek a negace. Například $p \rightarrow q$ se podle De Morganových zákonů dá transformovat jako $\neg(p \wedge \neg q)$ nebo $\neg p \vee q$. Ale pravdivostní podmínky se při této transformaci v tabulkách pravdivostních hodnot nezmění. Ve všech třech případech zůstávají výsledné sloupce v tabulce s hodnotami (1;0;1;1). Ovšem toto by nemohlo platit, kdyby logické konstanty ve světě zastupovaly objekty, neboť by kvůli transformaci zastupovaly pokaždé jiný objekt a jejich pravdivost by záležela právě na referenci k danému objektu. Z toho také podle Wittgensteina vyplývá, že věty p a $\neg p$ zastupují ve světě jeden a ten samý fakt. Pouze pro ně platí, že mají opačný smysl. Tím, že jedna se se skutečností shoduje a druhá ne. Logické spojky podle Wittgensteina pouze určují, jestli věty odpovídají možnosti zobrazení propojení objektů ve světě, nebo jestli

⁴¹ PEARS, *The false prison: a study of the development of Wittgenstein's philosophy: Volume One*, str. 65-66.

⁴² CHILD, *Wittgenstein*, str. 45.

vykazují opačný smysl. Z tohoto důvodu je logická analýza v tabulkách pravdivostních hodnot možná.⁴³

Věta je podle *Traktátové* teorie výrazem shody a neshody pravdivostních hodnot elementárních vět. Neboť se z oněch elementárních vět skládá. Wittgenstein poukazuje na to, že pokud jsou všechny elementární věty ve větě dány, pak existuje konečný počet možností, ve kterých věta může nebo nemůže souhlasit s možnými pravdivostními hodnotami elementárních vět, ze kterých je složena. Podle Wittgensteina se dá poté stanovit obecný vzorec pro určení počtu možností pravdivostních hodnot.⁴⁴ Tudíž v případě, že jsou známy například dvě elementární věty, existuje pro větu šestnáct různých způsobů, kdy může být věta ve shodě, či neshodě s jejich pravdivostními podmínkami. Wittgenstein v *Traktátu* za tímto účelem představuje schéma zápisu všech těchto způsobů. Toto schéma začíná tautologií a končí kontradikcí.⁴⁵

Tímto způsobem se raný Wittgenstein dostává ke stanovení formy, která je společná všem větám. Zmíněnou formu raný Wittgenstein nazývá obecnou větnou formou. Tato obecná forma: $[-p, -\xi, N(-\xi)]$ ⁴⁶, vyjadřuje podstatu věty. Formuluje podmínky, které je nutné při tvoření věty splnit, aby se věta stala větou. Tato formulace se v první řadě vztahuje k elementárním větám. Neboť věty jsou podle *Traktátu* složeny z vět elementárních. Wittgenstein při formulaci této obecné formy vychází z předpokladu, že věta je pravdivostní funkcí elementárních vět. Samotná obecná forma věty pak symbolizuje řadu vět. Řád těchto vět je určený formálním zákonem, který vymezuje vzájemné vnitřní vztahy mezi nimi.

⁴³ MORRIS, Michael. *Wittgenstein and the Tractatus logico-philosophicus*. New York: Routledge, 2008, str. 203-208.

⁴⁴ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*, 4.45.

⁴⁵ MCGINN, Marie. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's early philosophy of logic and language*, str. 212-213.

⁴⁶ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*, 6.

Symbols, které jsou obsaženy v obecné pravdivostní funkci jsou následovně specifikovány. Prvním členem formule je “- p ”. Tento člen ve zmíněné formuli zastupuje všechny elementární věty, ze kterých se věta skládá. Dále pak symbol “- ξ ”, který reprezentuje množinu vět, které jsou složeny z počáteční množiny. Tyto věty mohou být jak molekulární, tak elementární. Poslední složkou zmíněné formule je “ $N(-\xi)$ ”. Kdy toto spojení symbolů představuje výsledek aplikace společné negace na “- ξ ”. Písmeno “ N ” zde pak představuje generalizovanou operaci “*ani p ani q* ”. Takto raný Wittgenstein specifikuje obecnou formu věty.⁴⁷

2.3. Rozdíl mezi ukazováním a říkáním

Tato podkapitola se zabývá jedním z nejdůležitějších témat, kterému Wittgenstein v *Traktátu* věnuje velkou pozornost. Jedná se o rozdíl mezi ukazováním a říkáním. Wittgenstein se o tomto problému zmiňuje již v předmluvě *Traktátu*. “*Co se vůbec dá říci, dá se říci jasně; a o čem nelze mluvit, k tomu se musí mlčet.*”⁴⁸ Dále se pak Wittgenstein k rozdílu mezi tím, co se dá smysluplně říci a tím, co se dá pouze ukázat, vyjadřuje v několika tezích (viz. dále). V tomto zmíněném rozdílu se podle raného Wittgensteina nachází řešení problémů filozofie. Neboť v jazyce podle Wittgensteina existují věty, které se navzájem liší svou strukturou. Na jedné straně existují věty, které přímo souvisí s faktuálním světem. Na straně druhé se nacházejí věty, které se snaží vyslovit něco mystického, co se nedá ověřit pomocí zkušenosti. Podle raného Wittgensteina je zásadním úkolem, a to nejen filozofie, mezi těmito různými druhy vět rozlišovat. Pokud totiž někdo zachází s těmito větami stejně, může se snadno při svém bádání dostat do neřešitelného kruhu. Jedná se o to, že Wittgenstein upozorňuje na závažný rozdíl mezi větami, které zobrazují svět a mezi těmi, které vypovídají

⁴⁷ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 140-142.

⁴⁸ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*, Předmluva.

o tzv. mystičnu.⁴⁹ Například věta “*Kosatka dravá je savec*” spadá podle raného Wittgensteina mezi věty, které disponují smyslem. Neboť tato věta ve faktuálním světě zobrazuje fakt. Její části, jména, nabývají významu. Ve faktuálním světě existují předměty, ke kterým se jména v této větě vztahují, a tak se věta stává větou empiricky ověřitelnou. Naopak například věta “*Bůh je jen jeden*” je podle raného Wittgensteina věta beze smyslu. Neboť pro slovo “*Bůh*” ve faktuálním světě neexistuje předmět, ke kterému by se vztahovalo.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, jedním z cílů, které si Wittgenstein v *Traktátu* klade, je objasnit, jak funguje jazyk. Zvláště pak, jakým způsobem věty a slova nabývají smyslu a významu. Z předešlých podkapitol již rozdíl mezi tím, co se dá říci a co se dá pouze ukázat, nutně vyplývá. Neboť jsou v nich probrány všechny stěžejní body celé *Traktátové* teorie. V podkapitole *Obrazová teorie* je vysvětleno, jak se v jazyce zrcadlí svět. Zejména pak, jakým způsobem získávají jména význam a co musí věta splnit, aby měla smysl. V podkapitole *Logická analýza* je dále vyloženo, jak se to má s větami logiky. Z obrazové teorie taktéž vyplývá, že v jazyce se dá smysluplně vyjádřit téměř vše, avšak to musí podléhat stanoveným podmínkám zobrazování. Nicméně sama forma obrazu být smysluplně vyjádřena nemůže. Tato podkapitola pojednává zejména o samotném rozdílu mezi ukazováním a říkáním a také o tom, co se pouze ukazuje.

4.12 Věta může znázornit souhrnnou skutečnost, nemůže však znázornit, co musí mít se skutečností společné, aby ji znázornit mohla - logickou formu. Abychom mohli znázornit logickou formu, museli bychom se umět s větou postavit mimo logiku, to jest, mimo svět.

6.41 Smysl světa musí ležet mimo něj. Ve světě je vše, jak to je, a vše se děje, jak se to děje; hodnota není v něm - a kdyby byla, neměla by žádnou

⁴⁹ GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 17-19.

hodnotu. Je-li nějaká hodnota, jež má hodnotu, pak musí ležet vně dění a bytí tak či onak. Veškeré dění a bytí tak či onak je nahodilé. Co je činí nenahodilým, nemůže ležet ve světě, poněvadž pak by to bylo zase nahodilé. Musí to ležet vně světa.

6.42 Proto nejsou možné ani věty etiky. Věty nemohou vyjádřit nic vyššího.

6.44 Mystické není to, jak svět je, nýbrž to, že je.

6.53 Správnou metodou filosofie by vlastně bylo: neříkat nic než to, co se říci dá, tedy věty přírodovědy - tedy cosi, co nemá s filosofií nic co dočinění -, a kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam. Tato metoda by toho druhého neuspokojovala - neměl by pocit, že ho učíme filosofii -, avšak právě ona by byla jedinou správnou metodou.

6.54 Moje věty objasňuji tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi - po nich - vystoupí nad ně. (Musí takříkajíc odkopnout žebřík, poté co po něm vylezl.) Musí tyto věty překonat, pak uvidí svět správně.

7 O čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet.⁵⁰

Řešení problému toho, co je možné smysluplně říci, neleží podle Wittgensteina ve stanovení hranic samotné myšlenky, neboť podle něj nejsme schopni určit, co se nachází za hranicemi našeho myšlení. Raný Wittgenstein tedy tento limit obchází a stanovuje hranice tomu, co se dá smysluplně říci v jazyce. Nicméně tím nemyslí, že to, co se nedá smysluplně vyslovit je nesmyslné. Jak již bylo zmíněno, rozdíl mezi ukazováním a říkáním leží ve středu obrazové teorie, ze které plyne, že komplex smysluplného jazyka se skládá pouze z vět přírodních věd. Zde se nachází ta hranice toho, co se dá podle raného Wittgensteina říci smysluplnými větami, protože věty, které spadají do této skupiny jsou bipolární a dají se ověřit pomocí zkušenosti. Z toho ovšem plyne, že většina vět, které používáme v

⁵⁰ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*.

běžném jazyce ke komunikaci atp., Wittgenstein pokládá za věty beze smyslu, i přesto, že jim samozřejmě rozumíme. Toto dělení je důležité především pro analýzu jazyka.⁵¹ Co se týče samotných vyjádření z oblasti etiky a estetiky, tak ty mají podle Wittgensteina dvojitý význam, avšak nemyslí se tím význam jako v obrazové teorii. Jde o psychologický a mimo-psychologický. Psychologický význam může být představen na příkladu “Dobry hokejista”. Jedná se tvrzení, které je relativní, protože je dobrý vždy v porovnání s ostatními hokejisty. Ovšem mimo-psychologický význam je absolutní, jaká si hodnota, například slovo “dobry”. Nicméně stále tyto výrazy nespádají do faktualního světa a tak postrádají smysl.⁵²

Wittgensteinovy tzv. pseudo-věty, by se daly rozdělit do tří různých skupin. Pseudo-věty je označení vět, které kvůli své struktuře postrádají podle *Traktátové* teorie smysl. Do první skupiny se dají zařadit logické vlastnosti jazyka a světa. Podle obrazové teorie mohou věty zobrazovat svět, ale nemohou zobrazit logickou formu reality. Tato forma se v nich ukazuje. Stejně tak není možné podle *Traktátu* smysluplně vyslovit, že jedna věta vylučuje větu jinou, nebo že jedna věta vychází z jiné. Pokud jedna věta vyplývá z jiné, musí v sobě již smysl této věty obsahovat. Protože věty jsou obrazy reality a logické vztahy vět jsou ukazovány jejich vlastní strukturou. Strukturou věty se míní poskládání elementárních vět. Stejně tak podle Wittgensteina nelze říci, že objekty mají vnitřní vlastnosti, protože jejich vlastnosti jsou v nich již obsažené. Objekty jsou podle obrazové teorie jednoduché a nemění se. Jediné, co se mění je jejich kombinace. Objekty jsou beze smyslu, protože nejsou bipolární. Logické věty ukazují logické vlastnosti jazyka a světa, ale nic neříkají. Povaha těchto vlastností nemůže být vyřčena, protože za účelem tohoto řešení by bylo potřeba vynalézt

⁵¹ CHILD, *Wittgenstein*, str. 60-61.

⁵² WAISMANN, Friedrich. *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann*. Oxford: Blackwell, 1979, str. 92.

nelogický jazyk.⁵³ Pravdivost běžných bipolárních vět spadá do faktuálního světa. Ovšem co se týče vět logiky, ty které jsou pravdivé, jsou pravdivé vždy a to za všech podmínek. Nezáleží u nich totiž na pravdivostních hodnotách jejich částí. To samé, ale obráceně, platí pro vždy nepravdivé věty logiky. Tautologie a kontradikce nejsou ovlivněny faktuálním světem. Jejich funkce jsou pouze formální. Jejich úkolem je ukázat řád, podle kterého může jazyk smysluplně zobrazovat svět.⁵⁴

Do druhé zmíněné skupiny by se daly zařadit hodnoty, věty etiky, věty estetiky a smysl života. Podle Wittgensteina leží význam těchto mezilidských vztahových hodnot mimo svět. Pokud má svět nějaký význam, nebo hodnoty, nemůže to být podle raného Wittgensteina fakt. Tyto vyšší principy nemohou záležet na něčem, co se stane ve faktuálním světě. Otázky hodnot se nedají podle *Traktátové teorie* řešit vědou, a to z toho důvodu, že se nenacházejí v čase ani v prostoru, tudíž, i když věda odpoví na všechny otázky po povaze světa, ke smyslu života se nikdy nepřiblíží. Věda zkoumá jiné odvětví problémů. Taktéž se na fakta a na hodnoty díváme různými způsoby. Naše hodnoty se mohou podle zájmů či vnitřních pohnutek měnit. Naše hodnoty se mohou také měnit vlivem ostatních lidí. Ovšem podstata faktu se nemění.⁵⁵ Například trojúhelník bude mít vždy tři vrcholy. Není možné, aby se u nějakého trojúhelníku objevil další vrchol, nebo aby jeden nebo více vrcholů ubylo. Pokud se podíváme na fakt z jiného úhlu pohledu, můžeme ho vidět jinak než předtím, ale podstata faktu je neměnná a zůstává. Například pokud si vezmeme onen zmíněný trojúhelník. Předtím, než nám byla vysvětlena Pythagorova věta, byl pro nás trojúhelník pouhým obrazcem. Po pochopení Pythagorovy věty jsme ale získali na trojúhelník nový pohled. Avšak podstatu trojúhelníku toto nijak nezměnilo.

⁵³ CHILD, *Wittgenstein*, str. 61-70.

⁵⁴ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 54-55

⁵⁵ CHILD, *Wittgenstein*, str. 61-70.

Do třetí skupiny by se dala zařadit sama filozofie. Wittgenstein zastává názor, že většina vět filozofie je beze smyslu. Co je ale paradoxem je to, že v *Traktátu* představuje teorii, která se díky své formě stává také teorií beze smyslu. Wittgenstein na jednu stranu prohlašuje, že pravdivost myšlenek, které jsou uvedeny v *Traktátu*, je definitivní, ale na druhou stranu také sám říká, že jeho vlastní věty jsou beze smyslu. Jedna z tradičních interpretací *Traktátu* tvrdí, že Wittgenstein zde předkládá teorii významu a logiky pomocí jazyka, ale věty, kterými se vyjadřuje postrádají podle jeho vlastní teorie smysl. Protože se jimi snaží říci, co se v jazyce ukazuje. Nicméně podle Wittgensteina je zapotřebí tuto teorii vyslovit.⁵⁶ A z tohoto důvodu Wittgenstein o svém *Traktátu* mluví jako o “žebříku, který je třeba po použití takřkajíc odkopnout, aby člověk viděl, jak se věci mají.”⁵⁷ Tudíž teorie, kterou *Traktát* předkládá sice nemůže být smysluplně vyřčena, ale podle Wittgensteina je třeba ji uvést.⁵⁸

Jaký je rozdíl mezi tím, co se dá říci jasně a tím, co se pouze ukazuje, je zřejmé. Je důležité také dodat, že raný Wittgenstein sice stanovil hranice tomu, co se dá říci jasně. Ale na druhou stranu tím nijak neubral na závažnosti problematice, která podle něj leží mimo faktuální svět. Etika a lidské hodnoty jsou podle *Traktátu* vyšší principy, které se nedají slovně vyjádřit.⁵⁹ Nicméně člověk se stále snaží překonat hranice jazyka a vyjádřit povahu hodnot. Toto snažení podle Wittgensteina vypovídá o lidském uvědomění si etických zásad.⁶⁰ Etika se ukazuje v našem jednání. A i přesto, že se její věty nedají smysluplně vyložit, neboť nezapadají do našeho faktuálního světa, patří ke společenskému životu člověka stejně jako jazyk. To všechno, co leží za hranicemi smysluplného vyjadřování, by se podle

⁵⁶ CHILD, *Wittgenstein*, str. 61-70.

⁵⁷ WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-philosophicus*, 6.54.

⁵⁸ CHILD, *Wittgenstein*, str. 70.

⁵⁹ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 55.

⁶⁰ WAISMANN, *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle*, str. 93.

Traktátu dalo označit jako mystické. A to z toho důvodu, že svou povahou se tyto okruhy stávají neověřitelnými. Například podstata etiky a estetiky vychází z rozmanitých postojů lidí, které se můžou různými vnějšími, nebo vnitřními vlivy měnit. Žádné postoje, ani hodnoty nemohou změnit to, jaký svět je, neboť nemají moc nad jeho podstatou.⁶¹

⁶¹ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 56-57.

3. Wittgensteinovo pojetí jazyka v přechodném období

Cílem této kapitoly je charakterizovat některé prvky Wittgensteinovy životní etapy, kdy se v roce 1929 vrací k myšlenkám, které představil v *Traktátu*. V tomto období Wittgenstein nejprve začíná objasňovat své teze a snaží se je vylepšit. Avšak po neúspěšných pokusech, některé své teorie opouští. Během tohoto období Wittgenstein dospívá k přehodnocení *Traktátovských* tezí a postupně začíná pracovat na svém dalším a, minimálně svým pojetím, zcela odlišném díle *Filosofická zkoumání*. Mezi hlavní problémy, se kterými se Wittgenstein musí v této době potýkat, patří nezávislost elementárních vět a referenční pojetí významu. Wittgenstein se přiklání k tomu, že sice některá slova ve světě opravdu zastupují předměty, ale zdaleka ne všechna. Wittgenstein v tomto období taktéž postupně opouští logický kalkul. Neboť se při svém bádání dostává k závěru, že smysl věty se neodvíjí pouze od pravdivostních hodnot jejích částí.⁶² Wittgenstein například při svých přednáškách v Cambridge roku 1930 uvádí, že smyslem věty je způsob, jakým je verifikována.⁶³

Wittgenstein se mimo jiné v tomto přechodném období stýká se členy Vídeňského kroužku. Při těchto společných diskuzích se u Wittgensteina objevuje právě výše zmíněná myšlenka, že smyslem věty je způsob jakým je věta verifikována. Wittgenstein představu verifikace považuje v této etapě za jistý princip významu.⁶⁴ Při porovnávání různých vět s realitou, dochází Wittgenstein k závěru, že věta má smysl pouze v tom případě, pokud je plně

⁶² CHILD, *Wittgenstein*, str. 75 a 104.

⁶³ MOORE, G. E., STERN, David. G., Brian ROGERS a Gabriel CITRON, ed. *Wittgenstein: Lectures, Cambridge 1930-1933*. New York: Cambridge University Press, 2018, str. 20.

⁶⁴ UEBEL, Thomas. Vienna Circle. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2006, Wed Jun 28, mod. Apr 1, 2020 [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/vienna-circle>.

ověřitelná. V rámci této teorie Wittgenstein rozlišuje mezi třemi různými druhy vět, podle toho, jak se dají ověřit. Jedná se zaprvé o výpovědi, které se týkají faktů, zadruhé hypotézy, neboli věty běžného jazyka spojené s předměty či s mentálním stavem ostatních, a zatřetí věty matematiky. První druh vět, tedy výpovědi týkající se faktů, se dá ověřit pomocí porovnání se skutečností, neboť se vztahují k primární smyslové zkušenosti. Jsou buď pravdivé, nebo nepravdivé, jiná možnost není. Naopak, co se týče hypotéz, vět běžného jazyka, ty se od prvního druhu vět liší tím, že jejich pravdivostní hodnoty se nedají plně rozlišit. Při rozhodnutí jejich pravdivostních hodnot jde o pravděpodobnost. Tyto hypotézy jsou spíše popisy předmětů, či mentálních stavů ostatních.⁶⁵ Wittgenstein o hypotézách také mluví jako o pravidlech, která určují, jakým způsobem mají být výpovědi týkající se faktů utvořeny.⁶⁶ Smysl vět matematiky je dán jejich dokazováním. Výpovědi o faktech jsou podle Wittgensteina nástupci *Traktátovských* elementárních vět. Protože představují fenomenologickou složku jazyka, která je v rámci sémantiky pro jazyk primární. Věty běžného jazyka naopak podle této verifikační teorie tvoří sekundární složku jazyka. Wittgenstein později tuto teorii ohledně smyslu vět zamítá, neboť dospívá k názoru, že sama verifikace jako jediný způsob určení smyslu věty nestačí.⁶⁷

Dalším důležitým bodem tohoto období je Wittgensteinova změna pojetí významu. Význam slov je podle Wittgensteina v této etapě zakotven v samotné gramatice jazyka. Významem slova nemůže být pouze předmět, který slovo zastupuje podle *Traktátové* teorie. A to z toho důvodu, že takové pojetí významu nezachycuje všechna slova. Wittgenstein toto vysvětluje například pomocí pojmů barev. Pokud by totiž mělo platit, že nějaké slovo zastupuje ve světě určitý předmět, musely by existovat i předměty barev. Podle Wittgensteina ale žádné takové předměty, které by ztvárňovaly

⁶⁵ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 382-385.

⁶⁶ MOORE, *Wittgenstein: Lectures, Cambridge 1930-1933*, str. 44.

⁶⁷ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 382-385 a 93.

například slovo “červená” ve světě nejsou. A i přesto toto slovo zajisté disponuje významem. Tudíž význam slov nemůže záviset na předmětu, který slovo zastupuje.⁶⁸ Z toho důvodu Wittgenstein zamítá, že by podstata vět, význam a smysl, záležely pouze na odkrytí logické struktury jazyka pomocí logické analýzy a s ní i na referenčním pojetí významu slov. Podstata jazyka podle Wittgensteina v tomto období nezáleží pouze na jednom společném aspektu, ale spíše na různorodých praktikách. Jazyk tak není něčím, co by se dalo zkoumat výlučně jedním nástrojem bez ohledu na vnější vlivy, které na něj působí. Jazyk se tak stává různorodým. Wittgenstein svou pozornost tedy odvrací od logického kalkulu ke zkoumání gramatických pravidel a užívání slov.⁶⁹

Samotný argument toho, že jsou na sobě elementární věty nezávislé, tudíž se nemohou ani navzájem vylučovat, Wittgenstein v tomto období zamítá.⁷⁰ Tento argument o nezávislosti elementárních vět stojí v *Traktátu* na tom, že syntax logických spojek není ovlivněna vnitřní strukturou elementárních vět. Wittgenstein postupně dospívá k názoru, že se takto věci ve skutečnosti nemají, protože dle jeho názoru pravidla logických spojek formují pouze jednu část složitého systému syntaxe. Logická analýza tak, jak je podána v *Traktátu*, funguje pouze v případech, kdy jsou na sobě elementární věty opravdu nezávislé. Toto se ovšem netýká například problematiky barev a rozměrů či geometrických souřadnic. Pokud si například vezmeme tvrzení “Tráva je zelená” a “Žirafa je vysoká”. Tak je na první pohled zcela jasné, že první věta vylučuje ostatní možnosti barev trávy. Tudíž věta “Tráva je zelená” například vylučuje větu “Tráva je černá”. To samé platí i pro druhou zmíněnou větu. Pokud jedna věta říká, že “Žirafa je vysoká”, pak automaticky vylučuje větu “Žirafa je nízká”. Z *Traktátu* jasně

⁶⁸ MOORE, *Wittgenstein: Lectures, Cambridge 1930-1933*, str. 151.

⁶⁹ GRAYLING, *Wittgenstein: a very short introduction*, str. 78-81.

⁷⁰ CHILD, *Wittgenstein*, str. 78.

plyne, že pokud mají být na sobě elementární věty nezávislé, tak se musí pohybovat v systému, ve kterém není možné, aby dvě věty zobrazovaly stejné hodnoty, jako například právě barvy a rozměry. Wittgenstein též poukazuje na to, že pravdivost a nepravdivost některých tvrzení se dá poznat a priori a to z gramatiky a smyslu výpovědí. Například, pokud je nám sděleno, že “délka pozemku je 250 metrů” a rozumíme metrickému systému a celkově smyslu této věty, tak zcela jistě víme, že tento pozemek nemůže být dlouhý 220 metrů. Pokud rozumíme smyslu věty, tak nutně rozumíme i její skladbě. Wittgenstein považuje vnitřní strukturu elementárních vět za další součást systému pravidel, které ve své rané filozofii nevěnoval pozornost.⁷¹

Wittgensteinovo pojetí významu se v této době tedy postupně odpoutává od teorie, která je představena v *Traktátu*. Během svých filozofických zkoumání Wittgenstein přemýšlí o jazyce jako o autonomním kalkulu pravidel. Pravidla začínají být pro Wittgensteina čím dál tím víc důležitější. Významem slova už není předmět, ke kterému se ve faktuálním světě pojí. Na místo toho Wittgenstein pojetí významu zasazuje do pravidel gramatiky jazyka. Tato gramatická pravidla jsou podle Wittgensteina pravidla, která určují, jakým způsobem má být slovo použito. Oblast těchto pravidel je o hodně větší, než jak tomu je u logické syntaxe v *Traktátu*. Avšak tato pravidla už nejsou univerzální a odvíjí se od kontextu samotného použití slov.⁷² Gramatická pravidla ve Wittgensteinově pojetí určují, jakým způsobem mají být slova kombinována, aby výsledná věta dávala smysl. Užívání slov podle gramatických pravidel je základem smysluplného jazyka. A každé slovo do tohoto systému podle Wittgensteina patří. Užití slov se pak odvíjí od gramatických pravidel a kontextu sdělení. Kontext je zde zcela zásadní, protože existuje více druhů slov a pro každé slovo platí různá

⁷¹ WAISSMAN, *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle*, str. 75-79.

⁷² BAKER, *Wittgenstein- rules, grammar, and necessity: essays and exegesis of 185-242*, str. 44-46.

pravidla. Kupříkladu slovo “červená” může nést hned několik významů v použití různých vět. Ve větě “Červená je barva” je toto slovo použito jako podstatné jméno, které označuje barvu. Ve větě “Růže je červená” se slovo “červená” identifikuje jako přídavné jméno. A naopak ve větě “Upadla jsem na zem a tekla mi červená” se toto slovo sice také identifikuje jako podstatné jméno, ovšem jeho významem už není ani tak barva, ale pojmenování krve. Pokud někdo pochopí gramatiku, pak je schopen mezi těmito různými kontexty slov rozlišovat, neboť veškeré nesmyslné kombinace slov jsou podle Wittgensteina z jazyka vyloučeny.⁷³

⁷³ MOORE, *Wittgenstein: Lectures, Cambridge 1930-1933*, str. 111.

4. Wittgensteinovo pojetí jazyka v pozdním období

Tato kapitola se zabývá konceptem jazyka, který Wittgenstein zastává v knize *Filosofická zkoumání*. Jejím cílem je podat ucelené pojetí jazyka Wittgensteinova pozdního období. Středem zájmu této kapitoly jsou především teorie a různé přístupy k jazyku, které jsou pro Wittgensteina v tomto pozdním období klíčové. Zejména se zde bere na zřetel Wittgensteinovo pojetí významu a smyslu v rámci uvažování nad povahou jazyka. Stěžejní témata, o kterých tato kapitola pojednává a která tvoří Wittgensteinův pohled na jazyk v jeho pozdním období, jsou jazykové hry, formy života, řízení se pravidlem a argument soukromého jazyka.

Knihou *Filosofická zkoumání* je všeobecně považována za Wittgensteinovo vlastní druhé dílo. Ovšem ve skutečnosti to tak není. *Filosofická zkoumání* Wittgenstein nikdy za svůj život zcela nedokončil a jeho dílo tak vyšlo až posmrtně za pomoci jeho žáků a přátel. Pro Wittgensteinovo pozdější pojetí jazyka je značně typické to, že se na jazyk dívá jako na různorodý živý organismus. Jazyk tedy pozdní Wittgenstein zkoumá z různých úhlů pohledu a v rozdílných kontextech.⁷⁴ Wittgenstein se v předmluvě *Filosofických zkoumání* zmiňuje o tom, že by chtěl dílo vydat spolu s *Traktátem*, neboť věří, že by bylo tak lépe pochopeno. *Zkoumání* je totiž sbírka filozofických úvah nejen nad jazykem, ale také nad větami logiky, matematiky, vědomí atp. Za hlavní postavy, které podle všeho dopomohly k utvoření a sepsání myšlenek *Filosofických zkoumání*, považuje Wittgenstein Franka Ramseye a Piera Straffu.⁷⁵

⁷⁴ MONK, *How to read Wittgenstein*, str. 62-68.

⁷⁵ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993, str. 9-10.

Jedním z hlavních úkolů, které si Wittgenstein ve svém pozdním období klade, je opět osvětlení jazyka. Wittgenstein věří, že klíčem k osvobození se od nesnází, které přináší nedorozumění v jazyce, je zkoumání toho, jak samotný jazyk funguje. Avšak způsob, jakým Wittgenstein k jazyku v tomto období přistupuje je opět poměrně složitý. Předmětem jeho zkoumání je zvláště gramatika. Nicméně Wittgenstein ani tak nezkoumá, co je gramatika, ale spíše to, jak se podle pravidel slova používají v praxi. Metody, které pozdní Wittgenstein ke zkoumání užití slov používá, se od sebe liší. Za pomoci rozmanitých smyšlených příkladů uvádí různé situace, ve kterých vidí problémy, kdy je aplikován nějaký model pravidel gramatiky. Poukazuje tím povětšinou na problematiku užití těchto pravidel gramatiky. Ve *Zkoumáních* se Wittgenstein nesnaží podat určitý systém pravidel, nebo tato pravidla popsat, ale poukazuje právě na jejich rozdílné užití. Jeho záměrem je zaprvé upozornit na to, že je rozdíl v tom, když je někdo přesvědčen, že nějaký model pravidel funguje určitým způsobem a tím, jak tento model funguje ve skutečnosti. Neboť se v tomto ohledu jedná o dvě rozdílné věci.⁷⁶

Filozofické problémy, jejichž podstata Wittgensteina doprovází po jeho celý život, podle něj nesouvisí pouze s jazykem. Veškerá nedorozumění ale z jazyka vychází. Neboť právě význam slov se liší podle jejich užití v jazyce.⁷⁷ Problém ve filosofii pozdní Wittgenstein vidí v tom, že se s běžným jazykem nesprávně zachází, neboť je špatně pochopen. Upozorňuje na rozdílné užívání jazyka. Na tyto rozdíly v užití je třeba dbát. Neboť ty vedou

⁷⁶ MCGINN, Marie. *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*. New York: Routledge, 1997, str. 11-16.

⁷⁷ HAMILTON, Andy. *Wittgenstein and On Certainty*. New York: Routledge, 2014, str. 12.

k osvětlení jazyka.⁷⁸ Filozofie by pak měla být podle Wittgensteina jakousi terapií. V tom smyslu, že vede k pohledu na určitý problém z jiného úhlu.⁷⁹

4.1. Jazykové hry a formy života

Tato podkapitola pojednává o Wittgensteinových jazykových hrách, o podobnosti mezi nimi a o formách života. Jedná se o koncepty, které spolu souvisí a pomocí nichž Wittgenstein poukazuje na problematiku pojetí významu. Tato témata se ve *Filosofických zkoumáních* rozebírají mezi paragrafy 1 až 88.⁸⁰

Wittgenstein *Filosofická zkoumání* otevírá citátem z knihy *Vyznání* od Sv. Augustina. Tento citát nakonec podrobuje kritice. Konkrétně se jedná o pasáž, kdy Augustin popisuje, jak se naučil používat slova a jazyk. Začít novodobé filozofické dílo ve dvacátém století citátem ze století čtvrtého, se zdá být velice bizarní, ale jak Wittgenstein v průběhu díla vysvětluje, má to své opodstatnění. Neboť pasáž, kterou si Wittgenstein vybírá, je pro něj jakýmsi symbolem teorií významů, kterého se filosofové povětšinou až do této doby drží. Jedná se o referenční pojetí významu, podle kterého se význam slova vztahuje k objektu ve světě. Wittgenstein taktéž upozorňuje na to, že Augustin ve svém spise nerozlišuje různé druhy slov a používá pouze jména objektů a lidí. Toto vede Wittgensteina k zamyšlení se nad primitivním jazykem, který by obsahoval pouze tyto slovní druhy.⁸¹

“Když dospělí pojmenovali nějaký předmět a obrátili se přitom k němu, viděl jsem to a chápal jsem, že zvuky, které vydávali, onen předmět

⁷⁸ FOGELIN, Robert J. *Taking Wittgenstein at his word: a textual study*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, Princeton monographs in philosophy, 2009, str. 7-10.

⁷⁹ MCGINN, *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*, str. 22-23.

⁸⁰ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 286.

⁸¹ MCGINN, *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*, str. 36-39.

označují, protože na něj chtějí ukázat...

Tato slova nám prezentují, zdá se mi, určitou představu o podstatě lidské řeči. A sice takovouto: Slova řeči pojmenovávají předměty - věty jsou spojení takových pojmenování. - V této představě řeči spatřujeme kořeny myšlenky, že každé slovo má nějaký význam. Tento význam je slovu přiřazen. Je jím onen předmět, který slovo zastupuje. O rozdílu slovních druhů Augustinus nemluví...⁸²

Wittgenstein používá Augustinovy poznámky o jazyce jako předlohu pro vytvoření modelu svých jazykových her. Jazyk je podle pozdního Wittgensteina aktivita řízená pravidly. Dalo by se říci, že jazykové hry jsou tedy lingvistické aktivity, které se řídí pravidly. Jedná se o pravidla gramatiky. Tato pravidla určují, jak má věta vypadat, aby měla smysl a co je třeba udělat, aby byla správně utvořená. Pravidla gramatiky také určují jazykové hry. Význam slova není objekt, který zastupuje ve větě, ale význam je určen užitím daného slova. Významy slov se podle pozdního Wittgensteina učíme nejen tím, že slova spojujeme s objekty, ale také tím, jak slova můžeme různě použít. Věta je jako tah v jazykových hrách. Smyslem věty je role v lingvistické aktivitě a tato role závisí na situaci stejně tak, jako tah figurkou při hraní šachů. Analogie her, se kterou Wittgenstein přichází, nahrazuje logický kalkul, který dominoval v jeho raném období.⁸³

“Onen filosofický pojem významu má své vlastní místo v určité primitivní představě o způsobu, jakým řeč funguje. Lze ale také říci, že je to představa jakési řeči primitivnější, než je řeč naše. Mysleme si nějakou řeč, u níž onen popis, jak ho podal Augustinus, souhlasí: Tato řeč má sloužit dorozumění dělníka A s pomocníkem B. A staví něco ze stavebních kamenů; k dispozici jsou kostky, sloupy, desky a trámy. B mu má přinášet stavební kameny, a sice v tom pořadí, jak je A potřebuje. K tomuto účelu používají

⁸² WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*, §1.

⁸³ GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 193-195.

*řeči, která je tvořena slovy: „kostka“, „sloup“, „deska“, „trám“. A tato slova zavolá; - B přinese ten kámen, který se naučil na toto zavolání přinášet. - Chápej toto jako úplnou primitivní řeč.*⁸⁴

Jak již bylo zmíněno výše, Wittgenstein Augustinův obraz jazyka přirovnává k primitivním jazykovým hrám. A to z toho důvodu, že Augustin ve svých *Vyznáních* popisuje to, jak se naučil jazyku. Ovšem způsob, jakým toto Augustin charakterizuje, spíše inklinuje k vysvětlování toho, jak se naučil druhý, jemu úplně neznámý jazyk s tím, že už jeden jazyk umí. Neboť popsat samotné naučení se prvního jazyka je zřejmě nemožné. Augustin ve spise mluví pouze o té úrovni jazyka, kdy se učí pojmy, které referují k objektům ve světě. Zmiňuje se výlučně o určitých druzích slov. Wittgenstein tohoto obrazu využívá jako předlohu k využití primitivních jazykových her. V prvních několika odstavcích *Zkoumání* představuje fiktivní jazyk, ve kterém by Augustinova obrazová teorie fungovala. Jde o primitivní jazyk, který slouží v rámci určité jazykové skupiny jen k dorozumívání se a učení se slovům pomocí ostenzivní reference. Nicméně na co chce Wittgenstein tímto poukázat je to, že náš jazyk není jen soubor slov, která referují k objektům. Ale jazyk je také systém určitých pravidel, technik a učení, které vycházejí z každodenního používání jazyka jistými formami života. Aktivita spojená s formami života je ve Wittgensteinově pozdní filozofii podstatná. Neboť za samotným pochopením se jazyka nestojí jen to, že se učíme slova a jejich významy.⁸⁵

“Mohli bychom říci, že Augustinus popisuje určitý dorozumívací systém; jenomže ne všechno, co označujeme jako řeč, je tímto systémem. A totéž se musí říci v lec kterých případech, kdy vyvstává otázka: „Je tento popis použitelný, nebo nepoužitelný?“ Odpověď pak zní: „Ano, je použitelný;“

⁸⁴ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*, §2.

⁸⁵ MCGINN, *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*, str. 33-50.

ale jen pro tuto úzce vymezenou oblast, nikoli pro onen celek, který jsi mínil popsat," Je to, jako kdyby někdo prohlásil: „Hraní spočívá v tom, že se předměty posouvají podle určitých pravidel po nějaké ploše ..." - a my mu odpovíme: Zdá se, že máš na mysli deskové hry; to ale nejsou všechny hry. Můžeš svoje tvrzení učinit správným, jestliže je výslovně omezíš na tyto hry."

86

Náš běžný jazyk neobsahuje pouze slova, která se vážou k objektům kolem nás. Náš, ale také jakýkoliv jiný přirozený jazyk se skládá také z vágních termínů, z abstraktních pojmů, ze slov, která vyjadřují naše touhy a přání. Jazyk také používáme k vyprávění příběhů, vtipů atd. Jde o rozmanitý živý systém, který se nedá snadno zachytit. A podle pozdního Wittgensteina se nedá zachytit ani pomocí kalkulu, který představil v *Traktátu*. Slova se skládají do vět pomocí gramatických a sémantických pravidel. Tato pravidla se nenaučíme jen pomocí skládání naučených významů slov, ale také pomocí celého komplexu pravidel, který každý den v jakékoli komunikaci procvičujeme. Významy abstraktních slov jsou nám vysvětleny pomocí jejich užití ve větách. Proto Wittgenstein přirovnává Augustinův obraz jazyka k primitivním jazykovým hrám, protože se týkají jen určité vrstvy jazyka, ale tento obraz nezachycuje celý komplex jazyka. Tyto primitivní jazykové hry by mohly fungovat, ale byly by velmi omezené. Wittgenstein považuje samotné učení se jazyka za jakousi jazykovou hru. To, jak Wittgenstein představuje pojetí jazyka ve *Zkoumáních*, není novou teorií reprezentace, ale spíše novým pohledem na jazyk. Jazyk je jako soubor technik a nástrojů, které používáme při běžné mluvě. Jazykové hry symbolizují myšlenku toho, že jazyk je využit v rámci aktivit mluvčích jazyka. Jde o využití jazykového systému určitou formou života.⁸⁷

⁸⁶ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §3.

⁸⁷ MCGINN, *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*, str. 33-50.

“Zaměř např. pozornost na ty aktivity, které označujeme jako „hry“. Míním deskové hry, karetní hry, míčové hry, bojové hry atd. Co ty všechny mají společného? - Neříkej: „Něco společného mít musejí, jinak by se jim neříkalo hry“ - nýbrž podívej se, jestli je tu něco, co je společné jim všem. - Neboť když se na ně podíváš, neuvidíš sice něco, co by bylo všem společné, ale uvidíš všelijaké podobnosti, příbuznosti, a sice řadu takových podobností a příbuzností... A výsledek tohoto pozorování nyní zní: Vidíme složitou síť podobností, které se navzájem překrývají a kříží. Podobnosti ve velkém i v malém.”⁸⁸ “Nemohu tyto podobnosti charakterizovat lépe než slovem „rodové podobnosti“; neboť takto se překrývají a kříží různé podobnosti vyskytující se u členů nějaké rodiny: vzrůst, rysy obličeje, barva očí, chůze, temperament atd. atd. - A řeknu: Hry tvoří určitou rodinu.”⁸⁹

Podle Wittgensteina existuje nesčetné množství jazykových her a každá komunikace probíhá právě v rámci nějaké jazykové hry. Analogie jazykových her pochází od her jako takových. A stejně jako mají hry něco společného mezi sebou, mají něco společného i jazykové hry. Ovšem Wittgenstein popírá, že by všechny jazykové hry spojovala jedna společná atributa. Místo toho poukazuje na to, že všechny jazykové hry spojuje komplex překrývajících se podobností. Tedy například v rámci jedné skupiny jazykových her, může být více společných vlastností, které nemají všichni její členi zároveň, ale mohou mít jiné vlastnosti, které naopak mohou sdílet zase s jinou skupinou jazykových her. Tyto podobnosti Wittgenstein přirovnává k rodinným příbuznostem nebo podobnostem a to z toho důvodu, že v rodině také všichni její členové nedisponují jednou společnou vlastností. Nicméně Wittgenstein ve *Zkoumáních* neuvádí, co přesně jsou rodinné podobnosti, ani jazykové hry. Místo toho uvádí příklady. Dělá to záměrně, protože je přesvědčen, že jazyk, ani hry nelze jasně definovat tak,

⁸⁸ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §66.

⁸⁹ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §67.

aby se zachytila společná podstata, která je zásadní pro všechny druhy, či roviny. Pro rodinné podobnosti je typické, že jim rozumíme díky příkladům a ne díky definicím. Jsme schopni vidět souvislosti mezi objekty a to právě díky udávání příkladů. Rodinné podobnosti nejsou konceptem, ale spíše nástrojem, který Wittgenstein používá k tomu, aby ukázal, co mají jazykové hry společného a tím, co skutečně tvoří řeč.⁹⁰ Wittgenstein tento vztah ve *Zkoumáních* vysvětluje tím, že pokud se podíváme obecně na hry, tak nedokážeme určit, co jim je společné. Jako příklad uvádí deskové, karetní a míčové hry. Pokud se na ně podíváme, tak mezi nimi vidíme podobnosti, ale zároveň odlišnosti, které se u různých skupin her mění, přibývají, či ubývají. Proto Wittgenstein používá analogii rodiny. Každý člen rodiny má nějaké rysy, nejen fyzické, ale také psychické. Některé rysy jsou si mezi členy rodiny podobné, některé naopak ne.⁹¹

“Kolik ale existuje druhů vět? Snad tvrzení, otázka a rozkaz? - Existuje nespočet takových druhů: nesčetné různé druhy použití všeho toho, co označujeme jako „znaky“, „slova“, „věty“. A tato rozmanitost není nic pevného, jednou provždy daného; nýbrž vznikají nové typy řeči, nové řečové hry, jak můžeme říci, a jiné zastarávají a jsou zapomínány. (Přibližný obraz toho nám mohou poskytnout proměny matematiky.) Výraz „řečová hra“ tu má vyzdvihnout, že promlouvání řeči je částí určité činnosti nebo určité životní formy. Představ si názorně rozmanitost řečových her na těchto i jiných příkladech:

Rozkazovat a jednat podle rozkazu -

Popisovat nějaký předmět podle vzhledu nebo na základě měření -

Zhotovovat nějaký předmět podle popisu (výkresu) -

Referovat o nějakém dění - ...”⁹²

⁹⁰ GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 120-124.

⁹¹ WITTGENSTEIN, *Philosophische Untersuchungen*. §65-68.

⁹² WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §23.

Jazykové hry jsou lingvistické aktivity řídicí se pravidly. Tyto aktivity jsou ale podle Wittgensteina také spjaty s určitými nelingvistickými aktivitami. Jde o to, že pokud si máme představit jazyk, tak si nepředstavujeme pouze slova, věty, gramatiku a všechny formální náležitosti, které k němu patří. Naopak pokud má nějaký přirozený jazyk existovat, tak by měl být spjat s nějakou formou života, která je schopna porozumět a použít jeho pravidla ke komunikaci. Do jazyka nepatří pouze pravidla a slova, ale také aktivita, která je do něj vkládána. Ten, kdo dává jazyku smysl, je jeho uživatel. Zmíněná forma života, kterou Wittgenstein používá jako jakýsi nástroj pro objasnění komplexnosti jazyka, se netýká pouze biologických náležitostí, které jsou s uživatelem jazyka spjaty. Ale týká se také spíše sociální a kulturní předurčenosti člověka. Neboť každý uživatel jazyka je zasazen nejen do jazyka jako takového, ale také do určitého prostředí. Ať už se jedná o kulturní či sociální kontext, člověk vždy jedná v rámci nějakého kontextu. Člověk nemůže kompletně vystoupit ze své podstaty. Stejně jako je podle Wittgensteina nespočet forem života, je tak i nespočet jazykových her.⁹³

“Lze si snadno představit řeč, která by se skládala jen z bitevních rozkazů a hlášení. - Nebo řeč, která se skládá jen z otázek a z výrazů přitakání a popření. A nespočetné jiné. - A představit si určitou řeč znamená představit si určitou životní formu.”⁹⁴

Užití jazyka je tedy podle Wittgensteinových jazykových her spojeno s ne-lingvistickými aktivitami mluvčích. Tudíž idea forem života se vztahuje ke skupinám bytostí, které mezi sebou sdílejí komplex jazykových praktik. Tyto jazykové praktiky neplynou ze sdíleného biologického předpokladu. Ale spíše ze společné kulturní tradice, která uživatele jazyka spojuje. Pochopit formu života určité skupiny individuí, znamená osvojit si složitý

⁹³ GLOCK, A *Wittgenstein dictionary*, str. 124-128.

⁹⁴ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §19.

komplex jazykových her a technik, které jsou pro tuto skupinu charakteristické. Spojení jazyka, souboru praktik a aktivit je to, co podle Wittgensteina posiluje formu života. Pojetí jazyka pozdního Wittgensteina je spojeno nejen s postupným osvojováním si jazykových her, ale zahrnuje také vývoj, kterým uživatel jazyka prochází, tudíž se jedná i o interakci a vlastní projev, protože člověk dokonale neovládne jazyk bez jisté praxe. Taktéž bez interakce mezi ostatními členy skupiny určité formy života.⁹⁵

4.2. Řízení se pravidlem

Wittgenstein se ve *Zkoumáních* mimo jiné znovu věnuje vztahu mezi jménem a tím, co označuje. Z hlediska toho, jak a za jakých podmínek získává slovo význam. Tato kapitola se zabývá pravidly a Wittgensteinovou ideou, co to znamená, když se někdo řídí pravidlem. Wittgensteinovy poznámky o řízení se pravidlem se ve *Filosofických zkoumáních* objevují mezi paragrafy 185 až 242.⁹⁶ Gramatická pravidla jsou podle pozdního Wittgensteina rozmanitá. Význam slov je dán jejich použitím ve větě a toto použití řídí právě pravidla gramatiky. Wittgensteinovo pojetí gramatiky se od typického lingvistického pojetí gramatických pravidel liší, protože Wittgenstein neuvádí jejich přesnou klasifikaci, ale spíše se zaměřuje na vysvětlení jejich použití.⁹⁷

"Ale jak mě může nějaké pravidlo učit, co mám na tomto místě dělat? Cokoli udělám, musí být přece s pravidlem spojeno nějakým výkladem." - Ne, takto by se to říkat nemělo. Nýbrž takto: ·Každý výklad visí spolu s tím, co vykládá, ve vzduchu; nemůže mu sloužit za oporu. Výklady samy význam neurčují. "Dá se tedy s pravidlem spojit všechno, cokoli jen udělám?" -Dovol,

⁹⁵ MCGINN, *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*, str. 50-51.

⁹⁶ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 286.

⁹⁷ OCELÁK, Radek. *Giving Expression to Rules: Grammar as an Activity in Later Wittgenstein*. *Human Studies* 37, no. 3 (2014): 351-67.

*abych se zeptal takto: Co má vyjádření pravidla - řekněme třeba ukazatel cesty - co dělat s mými počiny? Jaké spojení tady existuje? - Inu, třeba toto: byl jsem nacvičen reagovat na tento znak určitým způsobem, a takto nyní reaguji. Ale tím jsi označil jen jistou kauzální souvislost, vysvětlil jsi jenom, jak k tomu došlo, že se teď podle tohoto ukazatele řídíme; neukázal jsi, v čem vlastně toto "řízení se příslušným znakem" spočívá. Nikoli; naznačil jsem ještě také, že člověk se podle nějakého ukazatele řídí jen potud, pokud existuje nějaký stabilní způsob použití, určitý návyk."*⁹⁸

Pravidla hrají ve Wittgensteinově pojetí důležitou roli, neboť jazyk je v první řadě jakási aktivita, která se řídí určitými pravidly. Jazyk, jak přirozený, tak umělý, musí disponovat pravidly, protože by bez nich nemohl být úplný. Bez pravidel by se uživatelé jazyka nemohli mezi sebou domluvit, neboť by si stěží rozuměli. Jazyk bez pravidel by nebyl jazykem, ale spíše nějakou skupinou neurčitých nic neříkajících znaků. Wittgenstein se ve *Zkoumáních* nepouští do určitých definic toho, co pravidla jsou nebo nejsou. Místo užívání definic přirovnává podobnosti mezi již zmíněnými jazykovými hrami k rodinným podobnostem pomocí příkladů. Přesto však se dá o pravidlech z Wittgensteinovi pozdní filozofie něco zjistit. Zásadním bodem pravidel je to, že jsou stanovenými standardy správnosti. Správnosti v tom smyslu, že necharakterizují, jak uživatelé jazyka mluví. Ale definují způsob, jakým mají lidé mluvit, aby se vyjádřili smysluplně a správně. U pravidel je také podstatný rozdíl mezi tím, co je to pravidlo a co je jeho formulací. Tento rozdíl především spočívá mezi normativní funkcí a lingvistickou formou, která je použita k představení této funkce. Takže lze objasnit zápis pravidla pomocí zkoumání pozice formulování pravidla. Dalším prvkem pravidel je to, že jsou obecná. Pravidla musejí být obecná a tím přístupná všem uživatelům jazyka. Vyplývá to z podstaty jazyka, neboť aby mohlo dojít k

⁹⁸ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §198.

interakci mezi uživateli, je třeba, aby měli k těmto pravidlům přístup všichni.

99

Pravidla jsou u pozdního Wittgensteina chápána jako regulace. Nebo jako něco, co regulacím podléhá. Pravidla jazyka řídí komunikaci mezi lidmi. K tomu, aby se někdo mohl účastnit aktivit spojených s komunikací, je potřeba, aby tyto aktivity vycházely z praktikování se záměrem, nebo smyslem. Pokud by totiž komunikace záměr nebo smysl postrádala, nebyla by minimálně k užítku. Tudíž, aby se něco stalo pravidlem, musí to mít smysl. Zároveň, aby něco podle pozdního Wittgensteina mělo smysl, musí to být ztělesněno praktikováním.¹⁰⁰

“Proto je, řízení se pravidlem’ určitá praxe. A být přesvědčen, že se řídíme pravidlem, není: řídit se pravidlem. A proto se nemůže nikdo pravidlem řídit jen ‘soukromě’ (‘privatim’), protože jinak by přesvědčení, že se člověk řídí pravidlem, bylo totéž jako řídit se pravidlem.”¹⁰¹

Jak již bylo zmíněno v předešlé podkapitole, věta je jako tah v jazykových hrách. Nicméně pravidla jazykových her nejsou uzavřeným systémem. Poněvadž každá jazyková hra se v něčem liší a tak se pravidla mohou pozměňovat. Existuje rozdíl mezi tím, co jsou pravidla a co je řízení se pravidly. Neboť pokud někdo, například dítě, udělá tah, ať už v jazyce, či ve hře, podle pravidel, nemusí to nutně znamenat, že se řídí pravidly. To, že se někdo nezáměrně shodne ve své akci s pravidly neznamena, že se jimi řídí. Takto by jazyk fungovat nemohl. Řízení se pravidly znamená vědět, co je v jejich souladu. Znamená to umět předpovědět, jaké akce jsou podle nich možné. Lidské schopnosti stojí za tím, že lze pochopit pravidla.¹⁰²

⁹⁹ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 323-325.

¹⁰⁰ FOGELIN, *Taking Wittgenstein at his word: a textual study*, str. 30.

¹⁰¹ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §202.

¹⁰² BAKER, *Wittgenstein- rules, grammar, and necessity: essays and exegesis of 185-242*, str. 135-140.

“Nyní necháme jednou žáka, aby v nějaké řadě (třeba „+ 2“) pokračoval i přes číslo 1000 - a on napíše: 1000, 1004, 1008, 1012. Řeknu mu: „Podívej se, co děláš!“ - Nerozumí nám. Řekneme: „Měl jsi přece připočítávat dvě; podívej, jak jsi tu řadu začal!“ - Odpoví: „No ano! Cožpak to není správně? Myslel jsem, že takhle to mám dělat.“ - Nebo předpokládej, že by ukázal na řadu a řekl by: „Pokračoval jsem přece stejným způsobem!“ - Nebylo by nám nic platné říci „Ale cožpak nevidíš...?“ - a opakovat mu dřívější vysvětlení a příklady. - Mohli bychom v takovém případě třeba konstatovat: Tenhle člověk chápe na základě našich vysvětlení ten pokyn spontánně tak, jako my chápeme pokyn: „Přičítej až do 1000 vždycky 2, do 2000 vždycky 4, do 3000 vždycky 6 atd.“ Tento případ by měl jistou podobnost s případem, kdy by nějaký člověk na ukázání rukou reagoval spontánně tím, že by pohlédl ve směru od špičky prstů k dlani místo ve směru ke špičce prstů.”¹⁰³

Z poznámek o řízení se pravidlem plynou dva důležité problémy. Jeden se týká pravidel z hlediska jejich chápání a druhý jejich normativity. Wittgenstein se zajímá o to, jakým způsobem se dá uchopit formulace pravidel tak, abychom si byli jisti, že je chápeme správně a že je správně následujeme. Tento problém doplňuje praktickým příkladem z výuky matematiky, kdy má žák přičítat 2, ale selže. Tudíž místo toho, aby podle pravidel přičítání napsal po čísle 1000, číslo 1002, napíše 1004. Za tímto účelem diskutuje o čtyřech možných odpovědích na danou otázku. Jednou z možných odpovědí se zdá být mechanické řízení se pravidlem. Pochopení pravidla se podle tohoto konceptu stává závislým na vrozených mentálních predispozicích. To znamená, že by se tak narušilo pojetí normativity pravidel, neboť by se z důvodu pro jednání podle pravidel, stala příčina. Tedy vědomé jednání řízení se pravidlem by se stalo z vůle neovlivnitelným. Další možnou odpovědí by mohlo být pojetí z pohledu Platonismu. Což

¹⁰³ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §185.

znamená, že by pravidlo bylo abstraktní entitou, která už je obsažena v celém systému. Tato odpověď na řešení daného problému ničemu nepřispívá, protože ve skutečnosti inklinuje k tomu, že pravidla fungují tak, jak fungují. A to bez vysvětlení toho, jakým způsobem vlastně fungují. Třetí možnou odpovědí je mentalismus. Podle tohoto přístupu by se dalo vysvětlit, že žák udělal chybu tím, že si nesprávně intuitivně vyložil dané instrukce. Toto by mohlo vysvětlovat jeho chybu, ovšem řešený problém nestojí na tom, proč nepostupoval podle pravidel, ale na tom, jak by mělo být dané pravidlo použito. Posledním přístupem, který by mohl být odpovědí na daný problém je hermeneutický. Wittgenstein tímto myslí, že význam instrukcí je v tom, jak je interpretujeme. Tudíž, pokud ve formulaci pravidel chybí další správný krok, v interpretaci již je obsažen. Nicméně Wittgenstein se také zamýšlí nad tím, že pokud by měla interpretace ukázat chybějící informaci z formulace pravidel, znamenalo by to, že by řízení se pravidlem mohlo být vysvětleno tím, jak se pravidla odvozují od toho, jak se aplikují. Jak je vidět, Wittgenstein všechny tyto odpovědi zamítá, neboť přesně neodpovídají na stanovenou otázku a to, jakým způsobem se dají formulovat pravidla a správně následovat. Zásadní pojetí řízení se pravidlem, které vyplývá ze *Zkoumání* je to, že se jedná o sociální praxi. Některé pravidlem se řídící aktivity vyžadují sociální a historickou tradici.¹⁰⁴

“Řídit se nějakým pravidlem, tot’ analogické tomu, být poslušný nějakého rozkazu. Člověk je k tomu vycvičen a reaguje na rozkaz určitým způsobem. Ale co když nyní jeden reaguje na rozkaz a na výcvik takto, a druhý jinak? Kdo má pak pravdu? Představ si, že bys přišel jako badatel do nějaké neznámé země, jejíž řeč by ti byla zcela cizí. Za jakých okolností bys řekl, že tam lidé dávají rozkazy, rozkazy chápou, řídí se jimi, rozkazům se

¹⁰⁴ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 325-329.

*vzpírají atd.? Právě společný lidský způsob jednání je oním vztažným systémem, pomocí něhož si vykládáme nějakou cizí řeč.*¹⁰⁵

Pokud se řídíme pravidlem, tak zároveň nenásledujeme jen jedno, ale zdánlivě nekonečné množství pravidel, která tomuto pravidlu předcházejí, protože každé pravidlo se odvíjí od jiného a ve většině případů po nich nastávají další pravidla. Například, pokud se při řízení automobilu dostaneme do křižovatky, před kterou se nachází cedule “dej přednost v jízdě” víme, že se jedná o pravidlo, které vyplývá z pravidel o pozemní komunikaci. Před vjezdem do křižovatky je nejprve nutné zapnout směrovací světlo, abychom ostatní účastníky dopravy srozuměli o svém záměru. Z pravidla “dej přednost v jízdě” dále vyplývá, že je třeba přizpůsobit svou jízdu tomu, abychom byli schopni nejprve pustit vozidlo, které se pohybuje po hlavní silnici. Popřípadě, automobil přijíždějící zprava. Pomocí interpretace by se dalo pravidlo uchopit. Tím, že někomu ukážeme, jak pravidlo v praxi funguje. Wittgenstein v paragrafu 185 (viz. výše) udává fiktivní příklad se žákem, který má podle daných instrukcí zapisovat čísla a vždy k nim přičíst číslo 2. Ovšem, když se dostane nad jeden tisíc, změní zápis na přičítání čtyř. Jedná tak z přesvědčení vlastní interpretace onoho pravidla. Neboť si pravidlo vyložil tak, že po čísle tisíc má přičítat 4. Wittgenstein se tímto příkladem snaží argumentovat, že interpretace pravidel se mohou lišit. A tak není možné použít interpretaci jako jediný možný způsob správného uchopení pravidla. Pouhá interpretace nemůže pravidlo definovat. Wittgenstein také zamítá interpretační pojetí pravidel z jiného důvodu. Upozorňuje totiž na to, ne vždy si člověk interpretuje pravidla. Někdy jde pouze o reakci na okolí.¹⁰⁶

¹⁰⁵ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §206.

¹⁰⁶ FOGELIN, *Taking Wittgenstein at his word: a textual study*, str. 15-18.

4.3. Argument proti soukromému jazyku

Tato podkapitola zabývá otázkou, zda podle Wittgensteinových poznámek existuje možnost nějaké podoby soukromého řízení se pravidlem. Předmětem této kapitoly je také charakteristika argumentů, které tuto ideu podporují a naopak vyvracejí. Podat všeobecný přehled na dané téma je velmi složité, neboť interpretace Wittgensteinovy filozofie se různí. Na téma argumentu soukromého jazyka existuje nespočet interpretací, které vycházejí z rozmanitých přístupů.¹⁰⁷ Idea soukromého jazyka vychází z několika odstavců *Filozofických zkoumání*, ve kterých se Wittgenstein vyjadřuje k možnosti a nemožnosti soukromého řízení se pravidlem. Konkrétně se jedná o paragrafy od 243 po zhruba 315. Na tom, kde debata na téma soukromého jazyka končí, se Wittgensteinovi interpreti málokdy shodují. Argument soukromého jazyka se stal jedním z nejvíce diskutovaných témat, která se objevují v souvislosti s Wittgensteinovou pozdní filozofií.¹⁰⁸

“Nějaký člověk může sám sebe povzbuzovat, sám sobě poroučet, sebe poslouchat, kárat se, trestat, klást si otázku a odpovídat na ni. Bylo by tedy možno myslet si také lidi, kteří by mluvili jen sami pro sebe. Kteří by doprovázeli své činnosti monology. - Nějakému badateli, který je pozoruje a naslouchá jejich řečem, by se mohlo podařit přeložit jejich řeč do naší řeči. (To by ho učinilo schopným jednání těchto lidí správně předvídat, neboť slyší také, jak dělají určitá předsevzetí a rozhodnutí.) Byla by však také myslitelná řeč, v níž by někdo mohl pro vlastní potřebu sepisovat nebo vyslovovat svoje vnitřní prožitky - svoje pocity, nálady atd.? - Cožpak to v

¹⁰⁷ CANDLISH, S., WRISLEY, G. *Private Language*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 1996, Fri Jul 26, mod. Jul 30, 2019 [cit. 2020-05-01].

Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/private-language/>.

¹⁰⁸ MONK, *How to read Wittgenstein*, str. 87-88.

naší obvyklé řeči nejsme s to dělat? - Ale tak to nemíním. Slova této řeči se mají vztahovat na to, o čem může vědět jedině mluvící; na jeho bezprostřední, soukromé pocity. Někdo jiný tedy této řeči nemůže rozumět.”

109

Tímto odstavcem Wittgenstein otevírá debatu na téma možnosti soukromého jazyka. Wittgenstein zde představuje ideu specifického soukromého jazyka. Slovní zásoba tohoto jazyka by musela být zaprvé úplná a zadruhé známá pouze jeho uživateli. Tím pádem by byly významy slov, které by tento jazyk obsahoval, pro ostatní mluvčí nedostupné. Wittgenstein tímto soukromým jazykem však nemyslí zaznamenávání vnitřních prožitků a zkušeností jedince, které by mohly být později dešifrovány někým dalším.¹¹⁰ Jedná se o soukromý jazyk v tom smyslu, že ho nelze s nikým jiným z principu sdílet. Protože slova obsažená ve sděleních se vztahují k aktuálním soukromým prožitkům.¹¹¹ Wittgenstein se tedy při diskuzi zaměřuje na vztah výpovědí o pocitech mezi první a třetí osobou. Wittgenstein se v průběhu debaty snaží říci, že když se osoba “A” snaží mluvit o svých aktuálních prožitcích bolesti, toto sdělení není vyjádřením vnitřního prožitku. Ale spíše v jazyce zastupuje reakci, jako například výkřik.¹¹²

“Představme si tento případ. Chci si vést deník o návratech jistého pocitu. K tomu účelu ho asociuji se znakem "E" a v kalendáři pak ke každému dni, kdy, mám tento pocit, napíšu tento znak. - Chci nejprve upozornit, že definici tohoto znaku nelze vyslovit. - Ale mohu ji přece podat sám jako určitý druh definice ukázáním! - Jak? Mohu na pocit ukázat? - Ne v obvyklém smyslu. Ale vyslovím nebo napíšu znak a přitom na pocit soustředím pozornost. - tak na ni jaksi ukazuji ve svém nitru. - Ale k čemu ta ceremonie?”

¹⁰⁹ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §243.

¹¹⁰ CANDLISH, WRISLEY, *Private Language*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

¹¹¹ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 309.

¹¹² STERN, David G. *Wittgenstein's Philosophical Investigations: an introduction*. New York: Cambridge University Press, 2004, str. 171.

Neboť je to, jak se zdá, právě jen ceremonie! Nějaká definice slouží přece k tomu, aby se význam určitého znaku pevně stanovil. - Nu to se právě děje soustředěním pozornosti; neboť tím si vštípím spojení znaku s příslušným pocitem. - "Vštípím si je" může přece znamenat jedině: tento úkon způsobí, že si v budoucnosti na toto spojení budu vzpomínat správně. Ale v našem případě přece žádné kritérium správnosti nemám. Mohlo by se tu říci: správné je, cokoli mi jako správné bude připadat. A to znamená jedině, že tu o „správnosti“ nemůže být řeč.“¹¹³

Problém, který při zkoumání soukromého jazyka nastává, se týká definice významu znaku. Wittgenstein poukazuje na to, že v případě soukromého jazyka nemůže být význam znaku vyřčen. Neboť je význam znaku spojen se soukromým pocitem, který mluvčí může sám sobě interpretovat. Ovšem ověření tohoto významu znaku je zavádějící. Wittgenstein na otázku po správnosti definice významu v tomto případě zmiňuje dva různé způsoby odpovědí. První odpověď je značně reduktivní, neboť říká, že pokud se něco zdá správné, tak to tak je, ale to pouze ve výsledku znamená, že pravá podstata správnosti je zde postrádána. Druhá možná odpověď je, že významem znaku je to, co jím bylo označeno v minulosti.¹¹⁴

Jazyk je podle pozdního Wittgensteina praktikování, které vyžaduje kritéria správnosti a tato kritéria musí být nezávislá.¹¹⁵ Jazyk je aktivita řízena gramatickými pravidly. Aby byl soukromý jazyk plnohodnotný, musel by taktéž disponovat kritérii správnosti. Slova, která odpovídají vnitřním prožitkům, například "bolest", pouze zastupují například výkřik. Aby byla pravidla soukromého jazyka smysluplná, musí být určen význam slov jejich užitím. Jinak nemohou být pravidla kritérii správnosti. Jestliže nejsou

¹¹³ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §258.

¹¹⁴ CANDLISH, WRISLEY, *Private Language*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

¹¹⁵ PEARS, David. *The Structure of the Private Language Argument*. *Revue Internationale de Philosophie* 43, no. 169 (2) (1989): 264-78.

významy slov v tomto jazyce determinovány, nemůže být samotný jazyk srozumitelný ani jeho uživateli. Problém týkající se určení významu slov, která označují vnitřní prožitky, je jejich vysledování a zachycení. Slova, která označují vnitřní prožitky, jsou sice ve Wittgensteinově filosofii chápána jako jejich jména, ale neoznačují stejným způsobem jako například jména typu “kniha”. Neboť u slov jako “bolest” se nedá vypátrat a ukázat o jaký prožitek přesně jde. Proto se spíše u těchto slov jedná o charakteristiky toho, jak se prožitek projevuje. Například výraz “bolí mě břicho” není přímým vyjádřením samotné podstaty bolesti v břiše, které by se k této bolesti vztahovalo, ale pouze výraz této bolesti v břiše, který zastupuje například výkřik.¹¹⁶

Závěr, který plyne z Wittgensteinových poznámek je takový, že jazyk, který by byl srozumitelný výlučně jeho původci a nikomu jinému, je ze své podstaty neproveditelný, a to z toho důvodu, protože by byl nesrozumitelný i jemu samému. Protože tvůrce takového jazyka by nebyl schopen stanovit významy znaků.¹¹⁷ Soukromý jazyk, kterým by mluvil pouze jeden člověk, a který by byl pro ostatní nezachytitelný, není podle Wittgensteina z principu možný. Neboť by součástí takového jazyka musely být soukromé praktiky a soukromé řízení se pravidlem. Řízení se pravidlem je ale forma aktivity, která mimo jiné souvisí s učením se těchto praktik od ostatních. Existence soukromého jazyka, který by byl po všech stránkách absolutní, je iluze, protože jazyk, který postrádá veřejná nezávislá kritéria správnosti, není plnohodnotným jazykem.¹¹⁸

¹¹⁶ GLOCK, *A Wittgenstein dictionary*, str. 311-314.

¹¹⁷ CANDLISH, WRISLEY, *Private Language*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

¹¹⁸ BAKER, *Wittgenstein- rules, grammar, and necessity: essays and exegesis of 185-242*, str. 165-166.

5. Komparace Wittgensteinova raného a pozdního pojetí jazyka

Předmětem této kapitoly je porovnat Wittgensteinova pojetí jazyka raného a pozdního období. Předešlá analýza Wittgensteinových pojetí jazyka je primárním zdrojem této kapitoly. Hlavním cílem této kapitoly je najít a nadále popsat rozdíly a společné prvky těchto dvou zmíněných konceptů.

Z předešlých kapitol vyplývá hned několik aspektů, které Wittgensteina doprovázejí po celou dobu jeho filosofické kariéry. Jedním z těchto aspektů je Wittgensteinovo zaujetí filozofickými problémy, pro které v obou svých obdobích nachází specifické řešení. Tyto problémy a jejich řešení se nacházejí v samotném jazyce. Jazyk a zmíněné filozofické problémy jsou jedním z toho, co je předmětem jeho filosofického bádání. Ovšem Wittgensteinův přístup se k oběma těmto kategoriím v průběhu jeho života proměňuje. Wittgensteinův přístup k jazyku taktéž podléhá změnám s ohledem na reflektování dalších témat. Například Wittgensteinovo pojetí smyslu věty se v průběhu jeho života změnilo radikálně. Neméně pak pojetí významu a toho, za jakých okolností slovo význam získává. Mezi další témata, která jsou v této kapitole probírána, patří pravidla a povaha vět.

Co se týká stylu, formy a samotného obsahu *Traktátu* a *Filosofických zkoumání*, mají tyto dvě knihy několik společných a rozdílných prvků. Kromě svého autora, tyto knihy sdílejí myšlenky o povaze jazyka, významu, smyslu a neméně zvláštnosti stylu a formy, kterými jsou sepsány. Ani jedno z těchto děl není napsáno jako souvislý text, který by byl, jak je zvykem, rozdělen do dílčích kapitol. Obě tyto knihy jsou charakteristické svou formou. Obsah *Traktátu* je rozdělen do očíslovaných tezí a oproti tomu *Zkoumání* jsou rozdělena do dílčích paragrafů. Obě tato díla se kromě pojetí jazyka zaobírají také dalšími tématy, jako je povaha mysli, matematika,

estetika atd. To, co se u obou těchto děl liší, je zvláště postoj, jakým Wittgenstein přistupuje k charakterizování předmětů svého bádání.

Wittgenstein se v předmluvě *Filosofických zkoumání* zmiňuje o tom, že jeho nové dílo by chtěl vydat společně s jeho předešlým. Neboť Wittgenstein věří, že tak bude jeho nová filozofie lépe pochopena v kontrastu právě s jeho předcházejícím *Traktátem*. A to z toho důvodu, že si Wittgenstein uvědomil některé vlastní chyby, ke kterým dospěl při psaní *Traktátu*.¹¹⁹

5. 1. Wittgensteinův přístup k jazyku

Tato kapitola se zaměřuje na srovnání Wittgensteinových přístupů k jazyku, které zastává ve svých obdobích. Pojetí jazyka ve Wittgensteinově filosofii hraje důležitou roli. Avšak přístupy ke zkoumání jazyka se během jeho filozofování proměňují. Ve Wittgensteinově raném období je podstatný pro přístup k jazyku logický kalkul. V přechodném období by se dalo mluvit o verifikačním kritériu. Wittgensteinově pozdní filozofii dominuje koncept jazykových her a řízení se pravidlem. V tomto pozdním období už se Wittgenstein nesnaží nahlížet na jazyk pomocí jednoho nástroje, neboť tak nelze uchopit celou podstatu jazyka.

Mezi přístupy k jazyku ve Wittgensteinově raném a pozdním období je značný rozdíl. Neboť ve svém raném období Wittgenstein k jazyku přistupuje jako k něčemu, co se dá pojmout pouze jedním nástrojem. Logická analýza zde představuje tento hlavní nástroj. Naopak v pozdním období bere Wittgenstein jazyk jako něco, co právě nelze zachytit jen pomocí logické analýzy. Nástroje, které v tomto období používá k objasnění fungování jazyka, jsou jazykové hry a řízení se pravidlem.

¹¹⁹ WITTGENSTEIN, *Philosophische Untersuchungen*, str. 4e.

V důsledku obrazové teorie, kterou Wittgenstein představuje v *Traktátu*, je smysluplný jazyk, do kterého ve výsledku spadají pouze věty přírodních věd, tedy věty, které se dají ověřit v porovnání s faktuálním světem, oddělen od vět etiky, náboženství atp. Vše, co se netýká faktuálního světa, nemůže být smysluplně vyřčeno, neboť tyto výroky nespádají do oblasti, která by mohla být porovnána se světem. Tyto výroky nejsou podle *Traktátovské* teorie bipolární. Nemají pravdivostní hodnoty. Tento krok je radikální, ale podle raného Wittgensteina je nutný, protože je v jazyce důležité dbát na rozdíly mezi větami, které lze jasně ověřit, a které ne. Neboť jedny se dají podrobit logické analýze a druhé nikoli. Ve Wittgensteinově pozdním období je tato idea odmítnuta, neboť tak rozmanitý jazyk redukuje pouze na jeho zlomek. Wittgenstein ve svém pozdním období upozorňuje na to, že čistě ostenzivní definice významu nemůže zachytit celistvý komplex jazyka. Nejedná se zde přímo o to, že by ostenzivní definice významu nebyla možná, ale spíše o to, že významy slov se neodvíjí výlučně od jejich přímého spojení s předmětem ve světě. Wittgenstein ve svém pozdním období tudíž přichází s teorií, že význam slova je dán jeho použitím podle gramatických pravidel.

"Rozpoznáváme, že to, čemu říkáme "věta", "řeč", není formální jednota, jakou jsem si představoval, nýbrž rodina více či méně navzájem příbuzným útvarů. - Co se ale nyní stane z logiky? Zdá se, že její přísnost se rozplývá. - Nemizí tím ale nadobro logika celá? - Neboť jak může logika ztratit svoji přísnost? Přirozeně že ne tím, že se na ní něco z její přísnosti usmlouvá. - Předšudek krystalické čistoty může být odstraněn jedině tak, že obrátíme celé své uvažování jiným směrem. (Dalo by se říci: uvažování musí provést určitý obrat, ale tak, že osou otáčení bude přitom naše pravá potřeba.)

Filosofie logiky nehovoří o větách a slovech v žádném jiném smyslu, než jak to děláme v obyčejném životě, když řekneme třeba "tady je napsaná nějaká

čínská věta", nebo "ne, to jenom vypadá jako písmo, ale je to ornament" atd. Hovoříme o prostorových a časových fenoménech řeči, nikoli o jakémisi neprostorovém a nečasovém absurdu. Hovoříme o ní ale tak jako o šachových figurkách, když udáváme příslušná pravidla hry, a ne popis jejich fyzikálních vlastností. Otázka "Co je vlastně slovo?" je analogická otázce "Co je šachová figurka?"¹²⁰

Exaktnost, ve které se nese sdělení *Traktátu*, se v pozdním období u Wittgensteina vytrácí. Podle obrazové teorie totiž jazyk zrcadlí svět, tímto jsou významy slov a smysly vět přesně dány. Neboť vnitřní struktura věty musí přesně odpovídat struktuře faktu, který zobrazuje. Jména, elementární věty a věty mají své určení, aby bylo možné věty analyzovat. Tudíž smysl věty se nemění. Povaha samotného faktu se ve světě nemění. Jediné, co se může změnit je pohled na tento fakt. U Wittgensteinova pozdního období tomu tak není. Neboť je význam slova spjat s jeho užitím. Wittgenstein zde pro vysvětlení významu používá analogii her, protože ta podle něj nejlépe vystihuje to, jak celý jazyk funguje. Jazyk, jako soubor nespočtu jazykových her, které mají mezi sebou společný výlučně koncept hry. Tedy nějaká pravidla, která se ale hru od hry liší. Stejně tak jako se pravidla liší u různých her- deskových, míčových atp. To, co mají jazykové hry mezi sebou společné, Wittgenstein označuje pomocí další analogie a to pomocí rodinných podobností. Jedná se o podobnosti, které se u různých her překrývají, jinde jsou od sebe liší atp. Wittgenstein v tomto období taktéž do své teorie zahrnuje fakt, že jazykové hry jsou spojeny s formami života. Zde je vidět zásadní rozdíl v pojetí jazyka u raného a pozdního Wittgensteina. Neboť takový nejednoznačný přístup k jazyku je v *Traktátové* teorii nepřipustný. Stojí zde naproti sobě na jedné straně striktnost exaktního jazyka a téměř nelimitovaná neurčitost běžného jazyka na straně druhé. To, co podle *Traktátové* teorie neodpovídá exaktnosti, nepadá do toho, co se dá říci, ale

¹²⁰ WITTGENSTEIN, *Filosofická Zkoumání*, §108.

spíše do toho, co se dá pouze ukázat. Na druhou stranu to, co se dá ukázat, ale neztrácí na své důležitosti.

Avšak i přesto tyto dva koncepty jazyka, kromě jejich předmětu, něco spojuje. Jsou to pravidla. Pravidla, bez kterých by jistě žádný smysluplný jazyk fungovat nemohl. Nicméně pojetí těchto pravidel se znovu liší. V *Traktátu* Wittgenstein charakterizuje pravidla, podle kterých jazyk funguje. Tedy, jak jazyk zobrazuje svět. Tato pravidla jsou dána tím, že pořadí jmen obsažených v elementárních větách přesně odpovídají pořadí objektů ve stavech věcí. Významy slov jsou spjaty s objekty, které ve větě zastupují. Věta má tudíž podle těchto pravidel přesně danou stavbu. Takovéto popsání logické syntaxe je pro Wittgensteinovu ranou filosofii zásadní. V případě jazykových her ovšem Wittgenstein pravidla takto jasně necharakterizuje. Místo popisu pravidel používá analogie rodinné podobnosti a forem života. Pravidla jsou v tomto pojetí chápána jako regulace jazyka, či standardy správnosti. Wittgenstein v tomto období nepodává žádné rozsáhlé popisy toho, co to pravidlo je. To, čím se Wittgenstein ve svém pozdním období zabývá ohledně pravidel, souvisí spíše se způsobem, jakým se dá pravidlem řídit. Neboť Wittgenstein zásadně rozlišuje mezi tím, zda se někdo pravidlem řídí, či zda si jen zdánlivě myslí, že se daným pravidlem řídí. Podstatné je zde také to, že Wittgenstein přihlíží rovněž k samotnému učení se pravidel. Neboť to souvisí s praktikováním pravidel jazyka. Co se také poměrně liší od *Traktátu*, je debata na téma soukromého jazyka, která souvisí s vyjadřováním vnitřních prožitků.

Charakteristika pojetí jazyka ve Wittgensteinově raném období směřuje k ideálnímu jazyku, který má být výsledkem logické analýzy. Tento jazyk je exaktní a jeho jediným účelem je zobrazovat fakta ve světě. Pojetí jazyka v pozdním období, jako v první řadě sociální praktikování a aktivita, se razantně liší. Neboť jsou zde uvedeny i jiné příklady užití jazyka, jako

například příkazy, prosby, vyprávění vtipů atp. Wittgenstein v předmluvě *Filozofických Zkoumání* uvádí, že jeho pozdním myšlenkám bude lépe porozuměno ve srovnání s jeho starými, které se objevují v *Traktátu*. Ovšem v *Traktátu* například o životních formách, či sociálních aktivitách není ani zmínka. Tato dvě pojetí jazyka jsou příliš rozdílná. Avšak Wittgenstein někdy používá příklady z *Traktátu* pro objasnění svých idejí ve *Filozofických zkoumání*. Zařadit do *Traktátu* pojetí jazyka jako aktivitu, která souvisí se sociální praxí, by značně narušilo jeho argumenty. Ale užití příkladů z *Traktátu* v diskuzích, které se objevují ve *Filozofických zkoumáních* dává smysl. Neboť tak Wittgenstein poukazuje na různé chyby, nebo okolnosti, na které ve svém raném období nedbal.

Wittgensteinův přístup k jazyku v různých obdobích by se dal shrnout následně. V raném období jde především o to, aby se stanovila struktura ideálního jazyka, který je možné analyzovat. Nejdůležitější roli zde hraje logická syntax, která musí být pro následnou analýzu odkryta. Univerzálnost logické syntax je zde zásadní, protože nástroj, který má podrobovat jazyk analýze, musí být jednotný. Avšak limitovanost tohoto pojetí značně ořezává skutečný jazyk. Wittgensteinovo pozdní období sice zahrnuje celý komplex jazyka, ale povahou svého pojetí ztrácí na exaktnosti. Oproštění se od logického kalkulu *Traktátu* ovšem Wittgensteinovi dovoluje nahlížet na jazyk z různých pohledů jeho užití. Oba tyto zmíněné koncepty mají kladné i záporné body.

5. 2. Wittgensteinův přístup k významu

Tato podkapitola se věnuje pojetí významu, které vychází z různých etap Wittgensteinova bádání o jazyce. Význam a smysl hraje ve Wittgensteinově filozofii podstatnou roli, protože k určení podstaty významu a smyslu jeho bádání míří. Ve Wittgensteinově rané filosofii je význam a smysl vysvětlován

pomocí obrazové teorie. V přechodném období Wittgenstein tuto teorii postupně zamítá a v jedné krátké době se zaměřuje, ve spolupráci s *Vídeňským kroužkem*, na verifikační kritérium, jako nástroj k určení smyslu věty. Pro Wittgensteinovo pozdní období je typické, že význam slova vysvětluje tak, že je dán svým užitím v jazyce podle pravidel.

Obrazová teorie *Traktátu* jasně stanovuje, kde je místo pro význam a smysl. Významem disponují pouze jména a to pouze v rámci věty, samy o sobě nic neznamenaají a postrádají smysl. Jejich významem je spojení s předmětem ve světě. Smysl naopak mají pouze věty, jejichž složkami jsou jména. Aby mohly věty zobrazovat svět, jejich složky musí být v přesném pořadí v jakém se nacházejí předměty ve stavu věcí. Takto je ve zkratce dán význam slov a smysl vět podle obrazové teorie. Věta pak může být podrobena logické analýze, neboť samotná věta nereferuje k objektům ve světě, pouze její části. Naopak podle *Filozofických zkoumání* je významem slova jeho užití podle gramatických pravidel. Podle pozdního Wittgensteina se významům učíme pomocí praktikování a udávání příkladů.

Rozdíl v pojetí významu mezi raným a pozdním Wittgensteinem je značně radikální. Tato pojetí souvisí s přístupem, který Wittgenstein k jazyku zastává. Neboť jazyk v *Traktátové teorii* primárně slouží k logické analýze, kde je třeba, aby měly znaky v jazyce jasný význam, který se nemění. Logický atomismus je pro toto období zásadní. Jelikož pozdní Wittgenstein odmítá, že by se podstata jazyka dala zachytit jediným nástrojem, či přístupem, může si zde Wittgenstein dovolit pojmut význam jiným způsobem. Avšak toto se děje na úkor toho, že takové vysvětlení významu ztrácí na váze přesného popisu. Nicméně předmětem Wittgensteinovy pozdní filozofie není striktní charakteristika jazyka, ale spíše vysvětlení toho, jak jazyk funguje v běžném užití. Místo přesných charakteristik toho, co je významem slov, Wittgenstein uvádí různé příklady.

Tuto metodu přirovnává k podobnému postupu, jako když jsou žákovi dávány různé příklady užití slov.

Wittgenstein k pozdnímu pojetí významu prochází po *Traktátu* krátkým obdobím, kdy považuje za smysl věty způsob její verifikace. Neboť podle toho, jakým způsobem lze větu verifikovat rozlišuje i různé druhy vět. Ovšem toto pojetí opouští spolu s *Traktátovou* teorií významu. Z toho důvodu, že ani jedna z těchto teorií podle Wittgensteina správně nezachycuje jazyk jako celek. Protože předmětem jejich zkoumání jsou pouze určité druhy vět.

Logický atomismus, který raný Wittgenstein během psaní *Traktátu* zastává, mu umožňuje větu odpoutat od přímého spojení se světem a tak může být věta podrobena logické analýze. Protože logický atomismus větu rozkládá na menší části. Díky logickému atomismu může Wittgenstein také sestavit obecnou formu věty. Tato obecná forma věty může platit pouze za předpokladu, že se elementární věty, obsažené ve větách molekulárních, navzájem nevylučují, a že logické konstanty ve faktuálním světě nic nezastupují. Celý tento model obecné formy věty ovšem nelze aplikovat na Wittgensteinovo pozdní pojetí jazyka. A to hned z několika důvodů. Logický kalkul představený v *Traktátu* nutně vyžaduje exaktní jazyk, který podléhá striktním pravidlům obrazové teorie. Wittgensteinova pozdní filozofie jazyka ale zahrnuje i věty jazyka běžného. Mezi tyto věty patří například i otázky, rozkazy atp. Na tyto druhy vět nelze aplikovat *Traktátovou* logickou analýzu a to přinejmenším z toho důvodu, že zmíněné věty nejsou bipolární. Některé z nich ani nedisponují pravdivostními hodnotami. Dále pak je to z toho důvodu, že významy slov jsou v rámci *Traktátové* teorie pevně dány a nemění se. Ve Wittgensteinově pozdní filozofii jsou ovšem významy slov spjaty s jejich užitím. Tudíž různá slova mohou nabývat odlišných významů, které záleží na kontextu. Pokud slova nemají pevně daný význam, pak

nemohou věty, které jsou z těchto slov složeny, odpovídat požadavkům obecné formy věty podle *Traktátu*.

5. 3. Wittgensteinův přístup k řešení problémů filozofie

Tato dílčí kapitola pojednává o Wittgensteinových přístupech k řešení problémů filozofie. Wittgenstein je po celou svou filozofickou kariéru zaujatý tím, že se snaží najít řešení pro filozofické problémy. V obou svých hlavních obdobích Wittgenstein řešení těchto filozofických problémů hledá a nachází v jazyce.

Wittgenstein se ve svém raném období snaží ukázat, že jazyk má skrytou logickou strukturu. Wittgenstein je přesvědčen, že po odkrytí této skryté struktury, pomocí logické analýzy, veškeré problémy filozofie jakoby zmizí. Neboť jejich podstata nespadá do faktuálního světa. A tak nemohou být tyto problémy řešeny stejnými způsoby jako problémy přírodních věd. V pozdní filosofii Wittgenstein taktéž poukazuje na to, že filozofické problémy pramení z jazyka. Ale jde zde přesněji o to, že jejich podstata pochází ze špatného používání jazyka. Pozdní Wittgenstein upozorňuje na to, že je třeba rozlišovat mezi různým užitím gramatických pravidel podle kontextu v různých rovinách jazyka. Jakmile se dosáhne pochopení těchto pravidel, filozofické problémy opět zmizí.

Podle raného Wittgensteina je hlavním úkolem filozofie odkrýt logickou strukturu jazyka a tím objasnit podstatu jazyka. Filozofie by se jednoduše podle *Traktátu* neměla zabývat něčím, co nelze smysluplně říci. Měla by být pouze činností, která objasňuje povahu vět.¹²¹ V pozdním období se Wittgenstein přiklání k názoru, že filozofie by měla být spíše terapií,¹²²

¹²¹ WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus*, 4.112.

¹²² WITTGENSTEIN, *Filozofická zkoumání*, §133.

která má za úkol “uzdravit” uživatele jazyka od chybného zacházení se slovy.
A to pomocí toho, že bude popisovat již známá, ale ne zcela zřejmá fakta.¹²³

¹²³ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*, §109.

6. Závěr

Primárním cílem této diplomové práce bylo porovnat koncepty jazyka, které Wittgenstein zastává v dílech *Tractatus Logico-philosophicus* a *Filosofická zkoumání*. Samotnému porovnání zmíněných pojetí jazyka předchází jejich představení a podrobná analýza. Wittgensteinova pojetí jazyka jsou rozdělena do tří hlavních kapitol, neboť tak chronologicky odpovídají vývoji Wittgensteinova myšlení a také jeho vypořádávání se s problémy. V první kapitole je prezentováno pojetí jazyka, které je představeno v díle *Tractatus Logico-philosophicus*. Tento koncept jazyka se týká několika spolu souvisejících témat. Jeho podstatou je ukázat povahu skryté logické struktury jazyka, objasnit obrazovou vazbu mezi jazykem a světem, podat pravou podstatu věty a ukázat tak rozdíl mezi tím, co se dá smysluplně říci a tím, na co se dá naopak pouze poukázat. Druhá hlavní kapitola pojednává o Wittgensteinově přechodném období, ve kterém Wittgenstein postupně opouští své postoje, které k povaze jazyka zastává ve svém raném období. Třetí kapitola se věnuje pojetí jazyka, které Wittgenstein prezentuje v díle *Filosofická zkoumání*. Stěžejními body pro stanovení konceptu jazyka této kapitoly je pojetí jazykových her, forem života, řízení se pravidlem i argument proti soukromému jazyku.

Co se týká samotného porovnávání těchto konceptů, dospěla jsem k závěru, že koncept jazyka raného Wittgensteina je na jednu stranu velmi průlomový, ale na stranu druhou také dosti limitovaný. A to z toho důvodu, že je toto pojetí jazyka zaměřené pouze na poměrně malou část složitého a rozsáhlého komplexu jazyka. A tak také Wittgensteinovo rané pojetí v jistém smyslu selhává při vysvětlení toho, co je v jazyce podstatné, a to z toho důvodu, že v něm Wittgenstein zahrnuje do smysluplného vyjadřování pouze věty přírodních věd. Jejich pravdivostní podmínky se dají ověřit pomocí srovnání se skutečností. Avšak na druhou stranu neopomíná

zdůraznit důležitost tzv. mystična. Upozorňuje na to, že výpovědi zahrnující etiku a estetiku jsou stejně tak důležité jako výroky přírodních věd, neboť pramení právě z lidského jednání. I přesto, že je nemůžeme nijak ověřit. A toto lidské jednání ukazuje morálku a estetično. Koncept jazyka pozdního Wittgensteina se oproti tomu snaží pojmut jazyk z větší perspektivy. Jelikož Wittgenstein zamítá názor, že jazyk lze uchopit pouze pomocí logického kalkulu, nebo za pomoci jiného jediného nástroje, otevírá tak nový prostor svému zkoumání. Na jazyk už Wittgenstein nenahlíží výlučně jako na obraz světa, který lze ověřit pouze pomocí empirických poznatků. Místo toho do svého konceptu zahrnuje i činnost uživatele jazyka. Jazyk zde už není pouze něčím exaktním, co podléhá logické analýze, ale je souborem různorodých jazykových her, které se řídí gramatickými pravidly. Jazyk je z tohoto pohledu především aktivita, která souvisí se sociální praxí. Velkou změnou v pojetí jazyka taktéž je, že jazyk se nedá kvůli své rozmanitosti zkoumat pouze jedním nástrojem, či přístupem.

Co se týká významu, ten má ve Wittgensteinových pojetích jazyka různé podoby. Wittgenstein se v první řadě ve své rané filozofii snaží dokázat, že významem disponují pouze jména a to zaprvé tím, že ve světě zastupují předměty. Tyto předměty jsou jejich významem a určují, jakým způsobem má být slovo použito správně. A zadruhé tím, že jména sama o sobě nic neznamenaají, neboť svůj význam získávají podle obrazové teorie až v momentě, kdy se stanou složkami elementárních vět. Věty naopak ve Wittgensteinově rané filozofii jako jediné disponují smyslem, který je zaručen významem slov, která obsahují. Smysl pak podle tohoto konceptu znamená možnost zobrazení určité situace. Pravdivostní hodnoty vět se pak odvíjejí od toho, zdali situace ve světě reálně existuje, či ne. Proto není možné zahrnout věty etiky a estetiky do smysluplného jazyka, neboť významy slov, které tyto věty obsahují, nespadaají do našeho faktuálního světa. Wittgenstein toto pojetí významu a smyslu zamítá již během svého

tzv. přechodného období. A to především z toho důvodu, že tento koncept mimo jiné stojí na tom, že jsou na sobě elementární věty nezávislé. Tento předpoklad Wittgenstein v přechodném období ovšem vyvrací. Ve svém pozdním období Wittgenstein pojímá význam slov zcela jinak. Význam slova je určen jeho použitím ve větě podle gramatických pravidel. Wittgenstein v této době vysvětluje, že významy slov nejsou pouze předměty, ke kterým se ve světě vztahují. Významy slov se učíme pomocí nám dávaných příkladů.

Oba tyto koncepty podléhají souboru určitých pravidel. Wittgensteinovu ranému období dominují stanovená pravidla struktury jazyka a světa. Účelem obrazové teorie je oddělit od sebe exaktní jazyk a věty, které postrádají svou povahou smysl. Tato striktní pravidla mají za následek to, že věty, které disponují smyslem, jsou pouze věty přírodních věd, neboť právě tyto věty jsou obrazem světa podle *Traktátové* teorie. Tento koncept jazyka je limitovaný ostenzivní definicí významu slov. Wittgenstein se v pozdním období ani tak nezajímá o stanovení pravidel jako spíš o to, jak pravidla fungují. Jak se pravidly řídíme, protože v tom spatřuje problém. Je důležité rozlišit mezi tím, kdy se někdo pravidly opravdu řídí a tím, když si to někdo pouze myslí. Wittgensteinův pozdější koncept jazyka není tak limitovaný, jako jeho raný, ale na úkor toho se z něj vytrácí exaktnost, kterou bylo možné pozorovat v *Traktátu*.

Řešení problémů filozofie Wittgenstein ve svém raném období spatřuje v tom, že jakmile se odhalí logická syntax jazyka, tak tyto problémy samy zmizí. Jelikož esence těchto problémů nespadá do faktálního světa. Tudíž se nedá jejich podstata smysluplně vyjádřit. Wittgenstein v pozdním období hledá řešení filosofických problémů opět v jazyce, protože považuje jejich původ v nepochopení správného fungování jazyka. Tentokrát ale jejich řešení spočívá v uvědomění si rozdílu mezi tím, když se někdo řídí určitým pravidlem, nebo si to jen domněle myslí.

Všechny tři období Wittgensteinova filosofického bádání mají své kladné i záporné stránky. Avšak jejich přínos je pro akademické prostředí nesmírně bohatý. O tomto taktéž svědčí vydatné množství kvalitní a inspirativní literatury, která na téma Ludwig Wittgenstein vyšla, ale také ustavičně vychází. Wittgensteinovo myšlení, ale také jeho přístup k různé problematice, je natolik průlomové, že je stále velkým předmětem nejen filosofických, ale také lingvistických diskuzí.

7. Seznam použité literatury

ANSCOMBE, G. E. M. *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. Druhé vydání. New York: Harper & Row, 1963.

BAKER, Gordon P. a P. M. S. HACKER. *Wittgenstein- rules, grammar, and necessity: essays and exegesis of 185-242*. Druhé, opravené vydání. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell, 2010. ISBN 978-1-4051-8408-3.

BAZZOCCHI, Luciano. The tree of the Tractatus. In: *Tractatus logico-philosophicus* [online]. [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: <http://www.bazzocchi.net/wittgenstein/tractatus/eng/index.htm>.

CANDLISH, S., WRISLEY, G. Private Language. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 1996, Fri Jul 26, mod. Jul 30, 2019 [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/private-language/>.

FOGELIN, Robert J. *Taking Wittgenstein at his word: a textual study*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2009. ISBN 978-0-691-14253-1.

GLOCK, Hans-Johann. *A Wittgenstein dictionary*. Cambridge, Mass., Blackwell Reference, 1996. ISBN 0631185372.

GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-285411-9.

HAMILTON, Andy. *Wittgenstein and On Certainty*. New York: Routledge, 2014. ISBN 978-1-315-77176-2.

CHILD, William. *Wittgenstein*. New York: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-31205-9.

MCGINN, Marie. *Elucidating the Tractatus: Wittgenstein's early philosophy of logic and language*. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-924444-7.

MCGINN, Marie. *Routledge philosophy guidebook to Wittgenstein and the Philosophical investigations*. New York: Routledge, 1997. ISBN 0-415-11191-9.

MCGUINNESS, Brian. *Approaches to Wittgenstein: collected papers*. New York: Routledge, 2002. ISBN 0-415-03261-x.

MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005. ISBN 0393328201.

MOORE, G. E., STERN, David. G., Brian ROGERS a Gabriel CITRON, *Wittgenstein: Lectures, Cambridge 1930-1933*. New York: Cambridge University Press, 2018. ISBN 978-1-108-73019-8.

MORRIS, Michael. *Wittgenstein and the Tractatus logico-philosophicus*. New York: Routledge, 2008. ISBN 978-0-203-00309-1.

OCELÁK, Radek. Giving Expression to Rules: Grammar as an Activity in Later Wittgenstein. *Human Studies* 37, no. 3 (2014): 351-67.

PEARS, David. *The false prison: a study of the development of Wittgenstein's philosophy: Volume One*. New York: Oxford University Press, 1987. ISBN 9780198247708.

PEARS, David. The structure of the private language argument. *Revue Internationale De Philosophie* 43, no. 169 (2) (1989): 264-78.

SCHULTE, Joachim. *Wittgenstein: an introduction*. Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1992. ISBN 0-7914-1081-1.

STERN, David G. *Wittgenstein's Philosophical Investigations: an introduction*. New York: Cambridge University Press, 2004. ISBN 978-0-521-89132-5.

UEBEL, Thomas. Vienna Circle. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2006, Wed Jun 28, mod. Apr 1, 2020, [cit. 2020-04-29]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/vienna-circle>.

WAISMANN, Friedrich. *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann*. Oxford: Blackwell, 1979.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-040-4.

WITTGENSTEIN, Ludwig, G. E. M. ANSCOMBE, P. M. S. HACKER a J. SCHULTE. *Philosophische Untersuchungen: Philosophical investigations*. Čtvrté vydání. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009 ISBN 978-1-4051-5928-9.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-241-7.

8. Summary

This master thesis discusses the concepts of language in early and late Wittgenstein and furthermore it compares and contrasts the relations and differences between these two concepts. The thesis is based on scholarly research of primary and secondary sources. According to the required form it is divided into logically sorted chapters and subchapters. The first main chapter deals with the concept of language which comes from *Tractatus Logico-philosophicus*. The main theses which are discussed are the picture theory, logical analysis and the showing-saying distinction. The second main chapter is about Wittgenstein's transitional period, where he gives up on some of the ideas of *Tractatus*. The third main chapter discusses Wittgenstein's approach to the concept of language. Themes which are related to this period are language games, family resemblances, form of life, rule following and the private language argument. In the last chapter the comparison between Wittgenstein's concepts of language in his early and late periods is elaborated.